

ISSN 2787-4699

4. OSJEČKI DANI BIOETIKE

Osijek, 8.–9. studenoga 2021.

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Cara Hadrijana 10, Osijek

4th OSIJEK DAYS OF BIOETHICS

Osijek, November 8–9, 2021

Faculty of Education
J. J. Strossmayer University of Osijek
Cara Hadrijana 10, Osijek

SADRŽAJ / CONTENTS

Organizatori 4. Osječkih dana bioetike / Organisers of the 4th Osijek Days of Bioethics	7
O 4. Osječkim danima bioetike / About the 4th Osijek Days of Bioethics	13
Program 4. Osječkih dana bioetike / Programme of the 4th Osijek Days of Bioethics	17
Sažeci izlaganja / Paper abstracts	27
Adresar sudionika / Addresses of the participants	97

ORGANIZATORI
4. OSJEČKIH DANA BIOETIKE

ORGANISERS OF THE
4th OSIJEK DAYS OF BIOETHICS

Organizatori 4. *Osječkih dana bioetike*

Centar za integrativnu bioetiku,
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti,
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Osječka jedinica Međunarodne katedre za bioetiku

Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku

Akademija za umjetnost i kulturu,
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Kineziološki fakultet,
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Medicinski fakultet,
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Hrvatsko bioetičko društvo

Centar za integrativnu bioetiku
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu

Centar za integrativnu bioetiku
Filozofskog fakulteta Sveučilišta sv. Ćirila i Metoda u Skopju

Organisers of the *4th Osijek Days of Bioethics*

Centre for Integrative Bioethics,
J. J. Strossmayer University of Osijek

Faculty of Education,
J. J. Strossmayer University of Osijek

Osijek Unit of the International Chair in Bioethics

Centre of Excellence for Integrative Bioethics

Academy of Arts and Culture,
J. J. Strossmayer University of Osijek

Faculty of Kinesiology,
J. J. Strossmayer University of Osijek

Faculty of Medicine,
J. J. Strossmayer University of Osijek

Croatian Bioethics Society

Centre for Integrative Bioethics,
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split

Centre for Integrative Bioethics,
Faculty of Philosophy, Ss. Cyril and Methodius University of
Skopje

Organizacijski odbor
4. Osječkih dana bioetike /
Organisation Committee of the
4th Osijek Days of Bioethics

Predsjednik / President:

IVICA KELAM (Osijek)

Glavna tajnica / Chief Secretary:

KRISTINA DILICA (Zagreb)

Članovi / Members:

LIDIJABAKOTA (Osijek), EMINABERBIĆKOLAR (Osijek), IRELLA BOGUT (Osijek), MAJA BRUST NEMET (Osijek), BRUNO ĆURKO (Split), DEJAN DONEV (Skopje), ANTE ČOVIĆ (Zagreb), BERISLAV ČOVIĆ (Zagreb), SNJEŽANA DUBOVICKI (Osijek), LUKA JANEŠ (Zagreb), HRVOJE JURIĆ (Zagreb), ZORICA KALUĐEROVIĆ MIJARTOVIĆ (Novi Sad), ŽELJKO KALUĐEROVIĆ (Novi Sad), JELENA KOVAČEVIĆ (Osijek), GORAN KUJUNDŽIĆ (Osijek), VALENTINA MAJDENIĆ (Osijek), DAMIR MATANOVIĆ (Osijek), MIRA MATIJEVIĆ (Zagreb), IVAN MIŠKULIN (Osijek), MAJA MIŠKULIN (Osijek), VESNICA MLINAREVIĆ (Osijek), MIRA PERIĆ (Osijek), ANA POPOVIĆ (Osijek), ŽELJKO POPOVIĆ (Osijek), DARIJA RUPČIĆ KELAM (Osijek), MATIJA MATO ŠKERBIĆ (Zagreb), MARKO ŠOŠIĆ (Osijek)

O 4. OSJEČKIM DANIMA BIOETIKE

**ABOUT THE *4th OSIJEK DAYS*
*OF BIOETHICS***

Nakon jednogodišnje stanke, uzrokovane pandemijom virusa SARS-Cov-2, odnosno bolesti COVID-19, nastavljamo s našim, sad već tradicionalnim bioetičkim susretima u Osijeku. I ove godine Centar za integrativnu bioetiku Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Osječka jedinica Međunarodne katedre za bioetiku organiziraju *Osječke dane bioetike* u prostorima Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Suorganizatori *4. Osječkih dana bioetike* su Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku, Akademija za umjetnost i kulturu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Kineziološki fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Medicinski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatsko bioetičko društvo, Centar za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i Centar za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta sv. Ćirila i Metoda u Skopju.

Središnje mjesto u okviru *4. Osječkih dana bioetike* imat će međunarodna konferencija o temi »Bioetika, umjetnost i kultura«.

Umjetnost i umjetničko izražavanje prisutni su u čovjekovu životu još od najranijih trenutaka ljudske spoznaje uopće. Umjetnost je najbolja ekspresija kompletnog ljudskog bića te svojevrsna refleksija istoga u vanjskome svijetu. Kao prilično nestalan, likvidan pojam, konačan oblik umjetnosti ovisi o mnogobrojnim činiteljima koji ju prate, točnije, određuju, a to su, prije svega, vrijeme (razdoblje) i društvene prilike. Samim time, kroz povijest se poimanje umjetnosti često mijenjalo, no upravo je zbog navedene neodređenosti i svojevrsne apstraktnosti, u skladu s latinskom maksimom *ars longa, vita brevis*, umjetnost ostavila i svakodnevno ostavlja neizbrisiv trag u ljudskoj povijesti i svakodnevici. Njezino postojanje unosi veliku dozu kreativnosti, šarolikosti i ljepote u ljudski život koji je uistinu nezamisliv bez umjetnosti.

Uz pojam umjetnosti obavezno vezemo i pojam kulture. Kulturu, danas, možemo promatrati i razrađivati iz mnogobrojnih znanstvenih i umjetničkih aspekata koji kroje isti pojam na sebi svojstven način. Tako kulturu, osim iz umjetničke perspektive, danas promatramo i u okviru znanosti: kulturologije, etnologije, antropologije, filozofije, sociologije, filologije, ekonomije, prava, politike, religijskih i ostalih znanosti. Neodređenost te prilično širok pojam kulture i njezin osebujan fenomen predstavljaju velik izazov mnogobrojnim znanstvenicima i njihovim znanstvenim proučavanjima. No bez obzira na sama akademska proučavanja, valja napomenuti kako su umjetnost i

After a one-year break, caused by the pandemic of SARS-Cov-2 virus, i.e. COVID-19 disease, we continue with our now traditional bioethical meetings in Osijek. This year, also, Centre for Integrative Bioethics, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, and Osijek Unit of the International Chair in Bioethics organise the *Osijek Days of Bioethics* at the Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Co-organisers of the *4th Osijek Days of Bioethics* are the Croatian Centre of Excellence for Integrative Bioethics, the Academy of Arts and Culture, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Kinesiology, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Medicine, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, the Croatian Bioethics Society, the Centre for Integrative Bioethics, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, and the Centre for Integrative Bioethics, Faculty of Philosophy, Ss. Cyril and Methodius University of Skopje.

A central place within the *4th Osijek Days of Bioethics* will occupy the international conference on the "Bioethics, Art and Culture".

Art and artistic expression have been present in human life since the earliest moments of human cognition. Art is the best expression of a complete human being and a kind of reflection of the same in the outside world. As a rather volatile, liquid concept, the final form of art depends on many factors that accompany it, or more precisely, determine it, and these are, above all, time (epoch) and social circumstances. Thus, throughout history, the notion of art has often changed, but precisely because of this vagueness and a kind of abstraction, in accordance with the Latin maxim *Ars longa, vita brevis*, art has left and still leaves an indelible mark on human history and everyday life. Its existence brings a great deal of creativity, diversity and beauty into human life that is truly unimaginable without art.

The notion of art is necessarily associated with the notion of culture. Culture, today, can be observed and elaborated from many scientific and artistic aspects that shape this concept in their own way. Thus, in addition to the artistic perspective, we observe culture within sciences: cultural studies, ethnology, anthropology, philosophy, sociology, philology, economics, legal studies, political studies, religious studies, etc. Vagueness and a rather broad notion of culture and its peculiar phenomenon present a great challenge to many scientists and their scientific studies. Nevertheless, regardless of the academic studies, it should be mentioned that art and culture are parts of our everyday life, our human being and identity (personal identity, but

kultura dijelovi našeg svakodnevnog života, našeg ljudskog bića i identiteta (osobnog, ali i vjerskog, etničkog, nacionalnog itd.), a da ih moguće nismo niti svjesni niti ih takvima karakteriziramo. Upravo zato, znanstveni skupovi na ovu temu itekako su poželjni kako bi se ideja, razrada te određenje kulture i umjetnosti uzdigli na još višu razinu spoznaje.

Bioetičke perspektive umjetnosti i kulture zaista su velike te nude velik broj zanimljivih, osebnih, ali i kontroverznih te dvojbanih tema. Upravo to i jest jedno od glavnih obilježja integrativne bioetike koje se ogleda u njezinoj multi/inter/transdisciplinarnosti te pluriperspektivizmu obuhvaćajući perspektive mnogobrojnih znanstvenih i umjetničkih područja, samim time i umjetnosti i kulture. Tako, u vidu humanog aspekta bioetike, medicinske spoznaje iz područja medicinske anatomije ne bi bile moguće bez umjetnika (prije svega Franka Nettera) koji su vlastitim crtežima detaljno prikazivali anatomske komponente ljudskog tijela u velikim atlasima ljudske anatomije. U prošlosti i sadašnjosti, ljudsko je tijelo jedno od glavnih inspiracija u likovnom izražavanju brojnih umjetnika. Osim ljudskog tijela, a u perspektivi prirodne bioetike, ostali živi svijet, naročito biljni i životinjski, također je naišao na vlastito umjetničko uprizorenje u brojnim umjetničkim djelima. U kulturološkom pogledu, kulturna zoologija (animalistika; bestijarij) i kulturna botanika, čije je glavne temelje u nas uspostavio Nikola Visković, među najvažnijim su multi/inter/transdisciplinarnim znanstvenim područjima u očuvanju životinjskog i biljnog svijeta. U okviru medijske kulture, sve je aktualnije proučavanje odnosa bioetike i medija, čiji je utjecaj u promicanju bioetičke misli i podizanju bioetičke svijesti od velikog značaja. Sve su to elementi koji u znanstveno-kulturno-umjetničkom izražavanju pokušavaju manifestirati glavni fokus bioetike – život.

Umjetnost i kultura, uz ostala područja krucijalna za razvoj humanosti i čovjekove osobnosti, našla su se pred brojnim izazovima u posljednje dvije godine, kada se svijet prvi put susreo s globalnom pandemijom.

Da je pandemija otvorila vrata novim istraživanjima i postavila nova pitanja dokazuje i naš skup koji će velikim brojem izlaganja prikazati kako su se bioetički aspekti i područja ljudskog života, s naglaskom na umjetnosti i kulturi, borili s izazovima »novog normalnog«.

Izv. prof. dr. sc. Ivica Kelam

Predsjednik Organizacijskog odbora
Osječkih dana bioetike

also religious, ethnic, national, etc.), and that we may not be aware of them or characterize them as such. That is why scientific conferences on this topic are very desirable in order to raise the idea, elaboration and definition of culture and art to a higher level of knowledge.

Bioethical perspectives on art and culture are really great and offer a large number of interesting, distinctive, but also controversial and questionable topics. This is one of the main features of integrative bioethics, which is reflected in its multi/inter/transdisciplinarity and pluriperspectivism, encompassing the perspectives of many scientific and artistic fields, including art and culture. Thus, in the perspective of the human aspect of bioethics, medical knowledge in the field of medical anatomy would not be possible without artists (primarily Frank Netter) who drew in detail the anatomical components of the human body in voluminous atlases of human anatomy. In the past and present, the human body has been one of the main inspirations in the artistic expression of many artists. Apart from the human body, in the perspective of natural bioethics, the rest of the living world, especially flora and fauna, has also encountered its own artistic expression in numerous works of art. In terms of culture, cultural zoology (animal studies; bestiary) and cultural botany, the main foundations of which were established in Croatia by Nikola Visković, are among the most important multi/inter/transdisciplinary scientific fields aimed at the preservation of fauna and flora. Within media culture, the study of the relationship between bioethics and the media is becoming increasingly relevant, and its influence in promoting bioethical thinking and raising bioethical awareness is of great importance. These are all elements that in scientific-cultural-artistic expression try to manifest the main focus of bioethics – life.

Art and culture, together with other areas that are crucial to the development of humanness and human personality, have faced a number of challenges in the last two years, when the world encountered a global pandemic for the first time.

The fact that the pandemic has opened the door to new research and raised new questions is proved by our conference, which will show in a large number of presentations how bioethical aspects and areas of human life, with an emphasis on art and culture, have faced the challenges of the "new normal".

Assoc. Prof. Ivica Kelam, PhD

President of the Organisation Committee
of the Osijek Days of Bioethics

PROGRAM
4. OSJEČKIH DANA BIOETIKE

PROGRAMME OF THE
4th OSIJEK DAYS OF BIOETHICS

PONEDJELJAK, 8. studenoga 2021. / MONDAY, November 8, 2021

9.30–10.00 *Otvaranje skupa i pozdravne riječi /
Opening ceremony and welcoming speeches*

Plenarna predavanja / Plenary lectures

Predsjedava / Chairperson: KRISTINA DILICA

10.00–10.30 ODILON-GBÈNOUKPO SINGBO (Hrvatska/Croatia):
Tehnokratska kultura kao izazov teološkoj etici / Technocratic
Culture as a Challenge to Theological Ethics

10.30–11.00 MIRA PERIĆ (Hrvatska/Croatia): Glumačko sazrijevanje /
Acting Maturation

11.00–11.15 *Rasprava / Discussion*

11.15–11.45 *Pauza / Break*

Sekcija A / Section A

Predsjedava / Chairperson: IVICA KELAM

11.45–12.00 LUKA JANEŠ (Hrvatska/Croatia): Hamvaseva *Filozofija vina*
u bioetičkom odsjaju filozofije života / Hamvas' *Philosophy of*
Wine in the Bioethical Reflection of the Philosophy of Life

12.00–12.15 IVANA ČOVIĆ (Austrija/Austria): Umjetnost i bioetika u per-
spektivi filozofije uma / Art and Bioethics in the Perspective of
the Philosophy of Mind

12.15–12.30 BERISLAV ČOVIĆ (Hrvatska/Croatia): Doprinos integrativne
bioetike promišljanju nove globalne političke i religijske kul-
ture / Contribution of Integrative Bioethics to Re-thinking a
New Global Political and Religious Culture

12.30–12.45 BORKO BARABAN, TOMISLAV NEDIĆ (Hrvatska/Croa-
tia): Terminološko određenje pojma *eutanazija* – pravne i me-
dicinsko-postupovne implikacije / Terminological Definition
of the Concept of Euthanasia – Legal and Medical-procedural
Implications

- 12.45–13.00 MILJENKO HAJDAROVIĆ (Hrvatska/Croatia): Bioetika u budućnosti povijesti? / Bioethics in the Future of History?
13.00–13.15 *Rasprava / Discussion*

Sekcija B / Section B

Predsjedava / Chairperson: VJEKOSLAV GLAZINA

- 11.45–12.00 IVAN PERKOV (Hrvatska/Croatia): Umjetnost i otpad / Art and Waste
12.00–12.15 RAHELVA VARGA, ANA MIRKOVIĆ MOGUŠ (Hrvatska/Croatia): Pedagoška ljubav u nastavi na daljinu – suvišni sentiment ili moralna obveza učitelja? / Pedagogical Love in Online Teaching – Unnecessary Sentiment or Moral Obligation?
12.15–12.30 DEJAN DONEV (Sjeverna Makedonija/North Macedonia): **Život prije svega!** kao imperativ dobre zdravstvene politike u novoj biopolitičkoj realnosti i kulturi / *Life First!* as an Imperative of Good Health Policy in the New Biopolitical Reality and Culture
12.30–12.45 DENKO SKALOVSKI (Sjeverna Makedonija/North Macedonia): Granične situacije kao nepromjenjive ljudske situacije (via Karl Jaspers, Erich Fromm & Noam Chomsky) / Border Situations as Unchanging Human Situations (via Karl Jaspers, Erich Fromm & Noam Chomsky)
12.45–13.00 SNJEŽANA DUBOVICKI, MAJA BRUST NEMET, ANTONIJA HULJEV (Hrvatska/Croatia): Metodološke preferencije studenata Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku / Methodological Preferences of Students at the Faculty of Education in Osijek
13.00–13.15 *Rasprava / Discussion*

Sekcija C / Section C

- 11.45–13.15 *Radionice iz kreativnih terapija*
• JELENA KOVAČEVIĆ (Hrvatska/Croatia): Jačanje psihičke otpornosti likovnim stvaralaštvom / Strengthening Psychological Resilience through Art

- DARIJA RUPČIĆ KELAM (Hrvatska/Croatia): Ples sjena / Shadow Dance

13.15–14.45 *Ručak / Lunch*

Sekcija A / Section A

Predsjedava / Chairperson: LIDIJA KNORR

- 14.45–15.00 SINIŠA GOLUB (Hrvatska/Croatia): *Ljetopis Pješčanog Okruga*: prijevod kultne knjige Alda Leopolda iz američkog u hrvatski jezik i kulturu / *A Sand County Almanac*: Translation of the Cult Book by Aldo Leopold from American into Croatian Language and Culture
- 15.00–15.15 JAN DEFRANČESKI (Hrvatska/Croatia): Estetičke i bioetičke vrijednosti *land arta* / Aesthetic and Bioethical Values of Land Art
- 15.15–15.30 MATIJA MATO ŠKERBIĆ (Hrvatska/Croatia): Igre, igranje i umjetnost raspolaganja ljudskim djelatnim resursima / Games, Play and the Art of the Human Agency
- 15.30–15.45 VALENTINA MAJDENIĆ (Hrvatska/Croatia): Važnost očuvanja književne i kulturne baštine u bioetičkom kontekstu / The Importance of Preserving Literary and Cultural Heritage in a Bioethical Context
- 15.45–16.00 *Rasprava / Discussion*

Sekcija B / Section B

Predsjedava / Chairperson: KRISTINA DILICA

- 14.45–15.00 TONKA VEKIĆ (Hrvatska/Croatia): Čipka u Hrvatskoj – nekad i danas / Lace in Croatia – Then and Today
- 15.00–15.15 ANA DARIA BOKAN, JOSIP TIŠLAR (Hrvatska/Croatia): Tijelo: erotska umjetnost ili pornografija / Body: Erotic Art or Pornography
- 15.15–15.30 VJEKOSLAV GALZINA (Hrvatska/Croatia): Primjene proširene i virtualne realnosti u kontekstu kulture / Augmented and Virtual Reality Cultural Applications

- 15.30–15.45 DARIJA RUPČIĆ KELAM, JULIJANA MLADENOVSKA-TEŠIJA (Hrvatska/Croatia): Gdje si bila...? Tijelo, trauma i rasterećenje / Where Were You...? Body, Trauma and Relief
- 15.45–16.00 *Rasprava / Discussion*
- 16.00–16.30 *Pauza / Break*

Sekcija A / Section A

Predsjedava / Chairperson: LUKA PERUŠIĆ

- 16.30–16.45 TATJANA ILEŠ (Hrvatska/Croatia): Pravo na (lijepu) smrt: neka bioetička pitanja u suvremenom književnom tekstu / The Right to (Beautiful) Death: Some Bioethical Issues in Contemporary Literary Text
- 16.45–17.00 NIKOLINA KORPIVNJAK, MIHAEL VRBANC (Hrvatska/Croatia): Bioetički momenti u estetskim aspektima filozofije Ralpa W. Emersona / Bioethical Moments in the Aesthetic Aspects of Ralph W. Emerson's Philosophy
- 17.00–17.15 LIDIJA BAKOTA (Hrvatska/Croatia): Specizmi u hrvatskom jeziku / Speciesisms in Croatian Language
- 17.15–17.30 KRISTINA DILICA, IVICA KELAM (Hrvatska/Croatia): Čitanje Alberta Camusa u bioetičkom ključu / Reading Albert Camus in a Bioethical Key
- 17.30–17.45 ŽELJKO KALUĐEROVIĆ, ZORICA KALUĐEROVIĆ MIJARTOVIĆ (Srbija/Serbia): Bioetičko razmatranje »Konvencije o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izraza« / Bioethical Consideration of the "Convention on the Protection of the Diversity of Cultural Expressions"
- 17.45–18.00 *Rasprava / Discussion*

Sekcija B / Section B

Predsjedava / Chairperson: TOMISLAV NEDIĆ

- 16.30–16.45 ZORAN KOJČIĆ (Hrvatska/Croatia): Bioetika u lektiri / Bioethics in School Reading

- 16.45–17.00 LIDIJA ŠTIMAC, DARIJA RUPČIĆ KELAM (Hrvatska/Croatia): Primjena i utjecaj scenske lutke na razvoj empatije kod učenika nižih razreda / Application and Influence of Stage Puppet on the Development of Empathy in Lower Grade Students
- 17.00–17.15 TOMISLAV TOPOLOVČAN (Hrvatska/Croatia): Umjetna inteligencija u nastavi i učenju: novi izazov etici istraživanja odgoja i obrazovanja / Artificial Intelligence in Teaching and Learning: A New Challenge to the Ethics of Educational Research
- 17.15–17.30 JOSIP PERIŠA (Hrvatska/Croatia): Argumentacijska vrijednost umjetnosti u bioetičkom istraživanju / Argumentation Value of Art in Bioethical Research
- 17.30–17.45 BRUNO ĆURKO (Hrvatska/Croatia): Poetika Septicflash prenosi antički mit u modernost / Poetic of Septicflash Brings Ancient Myth to Modernity
- 17.45–18.00 *Rasprava / Discussion*

UTORAK, 9. studenoga 2021. / TUESDAY, November 9, 2021

Sekcija A / Section A

Predsjedava / Chairperson: IVICA KELAM

- 9.30–9.45 VESNA ZLATAREVIĆ, KRUNOSLAVA DUKA (Hrvatska/Croatia): Važnost kulturne baštine za razvoj i očuvanje identiteta / The Importance of Cultural Heritage for the Development and Preservation of Identity
- 9.45–10.00 KRISTINA DILICA, MARTINA GALEKOVIĆ (Hrvatska/Croatia): Važnost poticanja čitanja za razvoj osobnosti učenika s jezičnim poremećajima / The Importance of Reading Encouraging for the Development of the Personality of Students with Language Difficulties
- 10.00–10.15 SLAVICA KVOLIK, IVAN BENAKOVIĆ (Hrvatska/Croatia): Bolesničko pomazanje u jedinici intenzivne medicine – posljednji pozdrav ili poziv u pomoć / Anointing of the Sick in the Intensive Care Unit – the Last Greeting or Call for Help
- 10.15–10.30 IVAN MIŠKULIN, MAJA MIŠKULIN (Hrvatska/Croatia): Obvezno cijepljenje protiv COVID-19 za zdravstvene djelatnike – ključne etičke dvojbe / Mandatory Vaccination of Healthcare Professionals against COVID-19 – Key Ethical Dilemmas
- 10.30–10.45 *Rasprava / Discussion*
- 10.45–11.15 *Pauza / Break*
-

Sekcija B / Section B

Predsjedava / Chairperson: ŽELJKO POPOVIĆ

- 9.30–9.45 MARIJA ŽIVKOVIĆ (Hrvatska/Croatia): Prozaično kao poetski: stilске karakteristike putopisa Matka Peića / The Prosaic as Poetic: Stylistic Characteristics of Matko Peić's Travelogues
- 9.45–10.00 VEDRANA ŽIVKOVIĆ ZEBEC, SARA ĆERAN (Hrvatska/Croatia): Tjelesna različitost kao drugost u slikovnicama / Physical Diversity as Otherness in Picture Books

- 10.00–10.15 GORAN KUJUDŽIĆ (Hrvatska/Croatia): Sukob između umjetničkih sloboda i prava životinja / The Conflict Between Artistic Freedoms and Animal Rights
- 10.15–10.30 MARKO ŠOŠIĆ (Hrvatska/Croatia): Umjetnik u doba korone / The Artist in the Age of the Corona Pandemic
- 10.30–10.45 *Rasprava / Discussion*
- 10.45–11.15 *Pauza / Break*
-

Sekcija A / Section A

Predsjedava / Chairperson: KRISTINA DILICA

- 11.15–11.30 ANA TOMIČIĆ, ANAMARIA MALEŠEVIĆ, ANTO ČARTOLOVNI (Hrvatska/Croatia): *Ceci n'est pas une... éthique!* Pitanje umjetnosti u kontekstu etike umjetne inteligencije i zdravlja / *Ceci n'est pas une... éthique!* The Issue of Art in the Context of the Ethics of Artificial Intelligence and Health
- 11.30–11.45 DORA GREJZA, IVICA KELAM (Hrvatska/Croatia): Kozmički odgoj u kontekstu integrativne bioetike / Cosmic Education in the Context of Integrative Bioethics
- 11.45–12.00 LIDIJA KNORR (Hrvatska/Croatia): Elementi i socijalno-kulturni aspekti nastanka *hip hop* kulture u neoliberalističkom društvu Sjedinjenih Američkih Država / Elements and Socio-cultural Aspects of the Emergence of Hip Hop Culture in the Neoliberal Society of the United States of America
- 12.00–12.15 LUKA PERUŠIĆ (Hrvatska/Croatia): Eutanazija u videoigrama / Euthanasia in Videogames
- 12.15–12.30 MARINA BARUN, GORAN KUJUNDŽIĆ, ŽELJKO POPOVIĆ, IRELLA BOGUT (Hrvatska/Croatia): Stajališta učitelja o razvijanju ekološkog mišljenja kroz nastavu Likovne kulture / Teachers' Attitudes on the Development of Ecological Thinking through the Teaching of Art Culture
- 12.30–12.45 *Rasprava / Discussion*

Sekcija B / Section B

Predsjedava / Chairperson: IRELLA BOGUT

- 11.15–11.30 ANA POPOVIĆ (Hrvatska/Croatia): Kako je Josip Runjanin postao ilirski skladatelj i zašto je to etičko pitanje? / How Did Josip Runjanin Become an Illyrian Composer and Why Is It an Ethical Issue?
- 11.30–11.45 JULIJANA JUKIĆ (Hrvatska/Croatia): Etičke dvojbe korištenja društvenih medija u nastavi glazbene culture / Ethical Issues of Using Social Media in Music Education
- 11.45–12.00 LIDIJA NIKOLIĆ (Hrvatska/Croatia): Visokoškolsko glazbeno obrazovanje i zdravlje studenata / University Music Education and Students' Health
- 12.00–12.15 ANA POPOVIĆ, KARLA ZIRDUM, NIKOLINA VIDOVIĆ, IRELLA BOGUT (Hrvatska/Croatia): Multimedijalne radionice o higijeni / Multimedia Workshops on Hygiene
- 12.15–12.30 KRUNOSLAVA DUKA, VESNA ZLATAREVIĆ (Hrvatska/Croatia): Bioetički aspekti estetike plastičnog otpada u morima i oceanima / Bioethical Aspects of the Aesthetics of Plastic Waste in Sea and Oceans
- 12.30–12.45 *Rasprava / Discussion*
- 12.45–13.15 Završna diskusija i zatvaranje 4. Osječkih dana bioetike / Closing discussion and closing of the 4th Osijek Days of Bioethics
- 13.30–16.00 Ručak u restoranu Čingi lingi čarda / Lunch at the Čingi lingi čarda restaurant

SAŽECI IZLAGANJA

PAPER ABSTRACTS

LIDIJA BAKOTA

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

SPECIZMI U HRVATSKOM JEZIKU

U konstruiranju slike svijeta uporabom jezičnih konstrukata čovjek nerijetko (ne)opravdano pojednostavljuje i generalizira sheme koje ne odgovaraju stvarnim činjenicama (Bertoša 1999: 65). Takvo imenovanje i generaliziranje u jeziku može biti i pozitivno i negativno. Naime, neke pojave iz izvanjezične stvarnosti čovjek imenuje pogrdnim izrazima koji ne moraju biti dobronamjerni (npr. stvaranjem stereotipnih izraza o životinjama: biti glup kao konj, tvrdoglav kao magarac, prljav kao svinja), dok drugima, pak, nastoji ublažiti negativne konotacije koje izraz ima u govornikovoju jezičnoju svijesti (stvaranjem eufemizama: otići/uspavati umjesto umrijeti). Uporabom jezičnih konstrukata, koji u govornikovoju svijesti mogu biti pozitivni ili negativni, odražava se čovjekova percepcija životinja koje je često krajnje polarizirana – životinje su ili korisne ili nekorisne, ili dobre ili zle, ili pametne ili glupe. U radu će ponajprije biti riječi o čovjekovoju zlouporabi jezika u govornim iskazima koji se referiraju na životinju i životinjsko i u kojima se ogleda čovjekova antropocentrična, specistička slika svijeta, dok će manji broj primjera ukazati na ublažavanje jezičnih izraza postupkom eufemizacije. Analizirani primjeri u hrvatskom jeziku u radu se promatraju i opisuju u kontekstu specizma onako kako ga definira Joan Dunayer (2009): propust da se s obzirom na pripadnost vrsti ili karakteristike tipične za neku vrstu, bilo kojom svjesnom biću prida jednak obzir i poštovanje (u ovom slučaju uporabom jezičnih konstrukata koji se referiraju na životinje i životinjsko).

Ključne riječi: hrvatski jezik, rječnik, specizam, zoolingvistika

SPECIESISMS IN CROATIAN LANGUAGE

In constructing an image of the world using linguistic constructs, people often (in)justifiably simplify and generalize schemes that do not correspond to facts (Bertoša 1999: 65). Such labelling and generalization in language can be both positive and negative. Namely, for some phenomena from the extralinguistic reality, people use derogatory terms that do not have to be benevolent

(e.g., by creating stereotypical phrases about animals: as dumb as a horse, as stubborn as a mule, as dirty as a pig/hog), while with other expressions, in turn, they seek to alleviate the negative connotations the phrase has in the speaker's linguistic consciousness (by creating euphemisms: to go/put to sleep instead of to die). The use of linguistic constructs, which can be positive or negative in the speaker's consciousness, reflects one's perception of animals that is often highly polarized – animals are either helpful or useless, good or evil, or intelligent or stupid. The paper will primarily discuss human abuse of language in speech expressions that refer to animals and animalistic and reflect one's anthropocentric image of the world, i.e., image characteristic of speciesism. At the same time, a small number of examples will indicate the mitigation of linguistic expressions through euphemism. The analysed cases in the Croatian language are observed and described in the context of speciesism. Joan Dunayer (2009) defines the failure to pay equal consideration and respect to any conscious being given its affiliation with a species or characteristics typical of a species (in this case, using language constructs referring to animals and animalistic ones).

Keywords: Croatian language, dictionary, speciesism, zoolinguistics

BORKO BARABAN¹, TOMISLAV NEDIĆ¹, LADA ZIBAR³

¹ *Akademija za umjetnost i kulturu, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /*

Academy of Arts and Culture, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

² *Medicinski fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /*
Faculty of Medicine, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia³

TERMINOLOŠKO ODREĐENJE POJMA EUTANAZIJA – PRAVNE I MEDICINSKO-POSTUPOVNE IMPLIKACIJE

Jezik i jezična promišljanja neodvojivi su od društvenoga, političkoga i kulturnoga konteksta bilo koje etničke, narodnosne ili nacionalne zajednice. Neosporna je činjenica kako su ponajviše leksički, ali i pravopisni, morfološki, tvorbeni i sintaktički savjeti ostavili traga na normiranje hrvatskoga jezika, a time i na razvoj hrvatske kulture i identiteta. U bioetičkom kontekstu, starogrčka složenica *eutanazija*, koju je oblikovao Francis Bacon još u 17. stoljeću, i u hrvatskom je jeziku zadržala izvorni terminološki oblik. No uz sva ostala

sporna (bio)etička pitanja, već i samo pojmovno poimanje eutanazije kategorički pobuđuje prilično nezanemarive kontroverze. Pitanja koja se u tom pogledu postavljaju jesu postoji li definicija ili bar određenje pojma *eutanazija* te jesmo li njegovom upotrebom u znanstvenom diskursu uopće svjesni o čemu je točno riječ? Predavanjem se nudi terminološka razradba pojma *eutanazija* u lingvističkom (leksikografskom), ali primarno pravnom i medicinsko-postupovnom kontekstu u cilju ispitivanja koherentnosti u određenju pojma među navedenim kategorijama te posljedičnog utvrđivanja ključnih determinanti eutanazije nakon kategorijskih presjeka.

Ključne riječi: eutanazija, pravne implikacije, medicinske implikacije, jezik, terminologija

TERMINOLOGICAL DEFINITION OF THE CONCEPT OF EUTHANASIA – LEGAL AND MEDICAL-PROCEDURAL IMPLICATIONS

Language and linguistic reflections are inseparable from the social, political and cultural context of any ethnic or national community. It is an indisputable fact that mostly lexical, but also spelling, morphological, creative and syntactic advice left a mark on the standardization of the Croatian language, and thus on the development of Croatian culture and identity. In bioethical context, the ancient Greek compound *euthanasia*, formed by Francis Bacon, retained its original terminological form from the moment it was created in the 17th century. However, in addition to all other controversial (bio)ethical issues, the conceptual notion of euthanasia categorically arouses rather important controversies. The questions that arise in this regard are whether there is a definition or at least a determination of the term *euthanasia*, and whether we are aware of its use in scientific discourse what exactly is it about? The presentation offers a terminological elaboration of the term *euthanasia* in a linguistic (lexicographic), but primarily legal and medical-procedural context in order to examine the coherence in defining the term between these categories and consequently determine the key determinants of euthanasia after categorical sections.

Keywords: euthanasia, legal implications, medical implications, language, terminology

**MARINA BARUN, GORAN KUJUNDŽIĆ, ŽELJKO POPOVIĆ,
IRELLA BOGUT**

*Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku, Hrvatska /*

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

**STAJALIŠTA UČITELJA O RAZVIJANJU EKOLOŠKOG
MIŠLJENJA KROZ NASTAVU LIKOVNE KULTURE**

Suvremeni ekološki problemi upućuju na važnost ekoloških sadržaja u primarnom odgoju i obrazovanju učenika. Učitelji nastoje poticati razvoj ekološke svijesti učenika na različite načine. Da bi razvoj ekološke svijesti bio uspješan proces, važno je da sam učitelj započne od sebe. Potrebno je da učitelj već ima osobno razvijenu ekološku svijest te da je kao takvu može prenositi i na svoje učenike. Nastava Likovne kulture pruža mogućnost razvoja ekološke svijesti na iskustveno-zabavan način. Mnoštvo informacija ne pridonosi razvoju ekološke svijesti, već samo praktično djelovanje učenika koje za cilj ima zaštitu okoliša. Obrazovni aspekt razvoja ekološke svijesti učenika ostvarit će se povezivanjem umjetničkih i ekoloških sadržaja, ali i kroz kreativne i zanimljive aktivnosti koje nastava Likovne kulture pruža. Odgojni aspekt razvoja ekološke svijesti učenika ostvarit će se samo ako učenici intrinzično prepoznaju važnost ekološke osviještenosti i mogućnosti njihova pozitivnog utjecaja na Zemlju. Odabirom ekoloških motiva, recikliranjem papira, plastike, vune i ostalih materijala, učitelji zorno prikazuju učenicima kako biti ekološki osviješten, a pritom se učeći zabaviti. Likovna kultura pruža čar učenja bez napora ove vrlo važne teme – ekološke svijesti. Izvanučionična nastava, istraživačka nastava, projektno učenje te iskustveno učenje također osiguravaju razvoj odgoja i obrazovanja za zaštitu okoliša i prirode. Istraživanje provedeno na 69 učitelja razredne nastave pokazalo je da učitelji potiču razvoj ekološkog mišljenja tijekom nastave Likovne kulture odabirom ekoloških tema i motiva, razgovorom o ekološkoj osviještenosti, projektnom i izvanučioničkom ekološkom nastavom te praktičnim radom izrade likovnih materijala iz prirode. Smatraju da su ekološki sadržaji u nastavi vrlo važni, ali i da postoji prostor za dodatno oplemenjivanje nastave Likovne kulture brojnim drugim ekološkim temama. Razvoj ekološkog mišljenja učenika smatraju vrlo važnim čimbenikom cjelokupnog razvoja djeteta. Većina učitelja iskazala je pozitivan odnos prema ekološkom mišljenju učenika, a time i svoj osobni stav prema zaštiti prirode i okoliša. Na ekološki je odgoj potrebno gledati kao na primarni čim-

benik svakog nastavnog predmeta, a ne samo Likovne kulture. Cilj ekološkog odgoja i obrazovanja nije samo zaštita prirode, nego on predstavlja razvoj kompetencija učenika kroz znanja, sposobnosti i vještine. Nužne su sustavne promjene u odgoju i obrazovanju koje će nastojati osigurati razvoj ekološke svijesti učenika.

Ključne riječi: ekološki sadržaji, likovna kultura, ekološka svijest, odgoj, obrazovanje

TEACHERS' ATTITUDES ON THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL THINKING THROUGH THE TEACHING OF ART CULTURE

Contemporary environmental problems point to the importance of environmental content in the primary education of students. Teachers seek to encourage the development of students' environmental awareness in a variety of ways. For the development of environmental awareness to be a successful process, it is important that the teacher starts from himself. It is necessary that the teacher already has a personally developed environmental awareness and as such can pass it on to his students. Art classes provide the opportunity to develop environmental awareness in an experiential and entertaining way. A lot of information does not contribute to the development of environmental awareness, but the practical action of students aimed at the environment protection does. The educational aspect of the development of students' ecological awareness will be realized by connecting artistic and ecological contents, but also through creative and interesting activities that the teaching of Art Culture provides. The educational aspect of the development of students' environmental awareness will only be realized if students intrinsically recognize the importance of environmental awareness and the possibility of their positive impact on the Earth. By choosing environmental motives, recycling paper, plastic, wool and other materials, teachers vividly show students how to be environmentally conscious while learning through having fun. Art Culture teaching provides the charm of easy learning of this very important topic – environmental awareness. Out-of-classroom teaching, research-oriented teaching, project-based learning and experience-based learning also ensure the development of education for the protection of the environment and nature. The research, conducted on 69 primary school teachers, showed that teachers encourage the development of ecological thinking during the Art Culture teaching by choosing ecological topics

and motives, talking about ecological awareness, project and out-of-classroom ecological teaching and practical work of making natural art materials. They believe that ecological contents in teaching are very important, but also that there is a space for additional enrichment of Art Culture teaching with numerous ecological topics. The development of students' ecological thinking is considered a very important factor in the overall development of the child. Most teachers expressed a positive attitude towards the ecological opinion of students, and thus their personal attitude towards the protection of nature and the environment. Ecological education should be seen as a primary factor in every subject, not just Art Culture. The goal of environmental education is not only the protection of nature, but it represents the development of students' competencies through knowledge, abilities and skills. Systematic changes in education are needed that will seek to ensure the development of students' environmental awareness.

Keywords: ecological contents, art culture, ecological awareness, upbringing, education

ANA DARIA BOKAN, JOSIP TIŠLAR

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

TIJELO: EROTSKA UMJETNOST ILI PORNOGRAFIJA

Uobičajena definicija erotske umjetnosti danas jest: (re)prezentacija onoga što upućuje na seksualnu aktivnost ili govori o njoj. Prema toj definiciji, erotska umjetnost postoji gotovo otkad je i čovjeka, međutim, s pojavom modernih medija pojavljuje se novi kulturni fenomen – pornografija. Pornografija je od svoje prve pojave u popularnoj kulturi izazvala brojne reakcije i kritike (ovo će izlaganje posebno izdvojiti feminističke i bioetičke kritike), ali problem nastaje u pokušaju razlikovanja erotske umjetnosti i pornografije. Postavit će se i problem tijela i golotinje – ima li razlike između golog tijela u erotskoj umjetnosti i golog tijela u pornografiji? Je li jedno moralno prihvatljivije od drugog i koji su argumenti za oba stava? Ovo su samo neka od pitanja na kojima će biti fokus u ovome izlaganju.

Ključne riječi: erotska umjetnost, pornografija, moderni mediji, feministička kritika, bioetika

BODY: EROTIC ART OR PORNOGRAPHY

Most common definition of erotic art is: (re)presentations that are in some sense “about” sexual activity. Following this definition, one could deduce that erotic art exists for as long as the mankind. However, with the arrival of new media comes a new cultural phenomenon – pornography. Pornography has awakened plenty of reactions and criticism, yet the difficulties occur when one tries to differentiate erotic art from pornography. Is there a difference between nudity in erotic art and in pornography? Is one type of nudity more morally acceptable than the other and what are the supporting arguments for both views? This presentation is going to display feminist and bioethical criticism of both domains, as well as try to answer these questions and many more, regarding the issues with portraying body in art and popular culture.

Keywords: erotic art, pornography, modern media, feminism, bioethics

BERISLAV ČOVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

DOPRINOS INTEGRATIVNE BIOETIKE PROMIŠLJANJU NOVE GLOBALNE POLITIČKE I RELIGIJSKE KULTURE

Svjetske religije i svjetska politika imaju zadaću, ali i odgovornost da daju svoj veliki doprinos svjetskom miru, međutim, u tome su uvelike zakazale. Unatoč tome što nisu ispunile tu svoju zbiljsku zadaću okrenutu dobrobiti čovječanstva, ipak se od njih ne smije odustati i olako ih se odreći. Naprotiv, potrebno je uvijek i iznova tragati za novom političkom i religijskom kulturom. Potrebno je posredovati etos čovječanstva, nadu koja će imati čvrsto uporište u stvarnosti ukazivanjem na dosad neiskusane mogućnosti koje mogu biti prikladan put za neku svjetliju i bolju budućnost. U tom kontekstu promišljanja potrebno je detektirati stvarni problem i uzrok svih naših strahova i patnji, a

mnogi to opisuju pojmom straha od bolesti, pandemije, gladi, prirodnih katastrofa i sl., međutim, za sve to je zaslužna druga puno opasnija pojava od straha, a to je moć, nezasitna, podmukla, bez odgovornosti, bez etičkih i moralnih uzusa. Moć je najopasnije sredstvo za ljude, društvo, zajednicu, kulturu i naš bivstvujući etos. Iz tog je razloga potrebno promišljati novu globalnu etičku kulturu i odgovornost za svijet u kojem će interesi svih strana biti povezani s temeljnim etičkim orijentacijama. U tom misaonom traganju važnu ulogu ima integrativna bioetika jer se jedno od njenih glavnih obilježja ogleda u njenoj multi/inter/transdisciplinarnosti te pluriperspektivizmu.

Ključne riječi: etika, integrativna bioetika, kultura, moć, odgovornost, politika, religija

CONTRIBUTION OF INTEGRATIVE BIOETHICS TO RE-THINKING A NEW GLOBAL POLITICAL AND RELIGIOUS CULTURE

World religions and world politics have a task, as well as a responsibility, to give their great contribution to the world peace, but they grossly failed there. In spite of not fulfilling the very real mission of theirs, directed to the benefit of mankind, they should not be easily withdrawn or renounced. On the contrary, a new political and religious culture is to be sought over and over again. The world ethos, together with the hope strongly based in reality, is to be mediated by pointing to the possibilities not tried before, that can be an apt way to the better and brighter future. The real problem and the cause of all our fears and pains should be detected in the context of deliberation. Many authors describe it as a fright of disease, pandemic, hunger, natural disasters, etc. Instead, there is a phenomenon much more dangerous than fright at the root of all these trepidations. It is power, insatiable, treacherous power without responsibility, without ethical and moral norms. Such a power is the most pernicious instrument for ruining people, society, community, culture, and our existing ethos. This is the reason why a thorough deliberation is needed to bring us to a new global ethical culture, as well as to the responsibility for the world, where the benefits of all and everyone would be connected to the fundamental ethical orientations. Integrative bioethics plays an irreplaceable role in this thinking search, because its main characteristic is multi/inter/transdisciplinarity, as well as pluriperspectivism.

Keywords: ethics, integrative bioethics, culture, power, responsibility, politics, religion

IVANA ČOVIĆ

*Bečka doktorska škola filozofije, Sveučilište u Beču, Austrija /
Vienna Doctoral School of Philosophy, University of Vienna, Austria*

UMJETNOST I BIOETIKA U PERSPEKTIVI FILOZOFIJE UMA

Uloga umjetnosti (ljepote) u povijesti estetike tumačena je u širokom rasponu od »bezinteresnog sviđanja« (Kant) do vulgarnog političkog instrumentaliziranja (ždanovizam). U konceptu integrativne bioetike umjetnost je dobila ulogu jedne od izvanznanstvenih perspektiva koje u sklopu bioetičkog senzibiliteta ulaze u konstituciju orijentacijskog znanja. To ne bi trebalo shvatiti kao instrumentalizaciju umjetnosti nego kao uklapanje njenog autonomnog potencijala u integrirano razumijevanje i doživljavanje svijeta. Umjetnički senzibilitet kao jedinstvena mogućnost drugačijeg sagledavanja/doživljavanja pojedinih fenomena, posebice iz područja tehnoznanosti, omogućuje šire i dublje uvide u bioetičke probleme te je stoga od iznimne važnosti prepoznati taj orijentacijski potencijal umjetnosti i na temelju metodološke integracije prisnije povezati umjetnost i bioetiku u praksi. Otvaranje prema umjetničkim perspektivama također upućuje na potrebu za preispitivanjem pozadinskih pretpostavki odnosa uma i tijela (*mind-body problem*), na kojima se temelji povezanost bioetičkog senzibiliteta i orijentacijskog znanja.

Ključne riječi: umjetnost, integrativna bioetika, bioetički senzibilitet, filozofija uma, orijentacijsko znanje

ART AND BIOETHICS IN THE PERSPECTIVE OF THE PHILOSOPHY OF MIND

The role of art (beauty) in the history of aesthetics has been interpreted in a wide range - from "disinterested liking" (Kant) to vulgar political instrumentalization (Zhdanovism). In the concept of integrative bioethics, art has been given the role of one of the non-scientific perspectives that, as a part of bioethical sensibility, has a role in the constitution of orientational knowledge. This should not be understood as the instrumentalization of art but as the placement of its autonomous potential into an integrated understanding and experience of the world. Artistic sensibility as a unique possibility of different perception / experience of certain phenomena, especially in the field of technoscience, ena-

bles broader and deeper insights into bioethical problems. For that reason, it is extremely important to recognize this orientational potential of art and connect art and bioethics in practice. Opening towards the artistic perspectives also points to the need to re-examine the background assumptions of the mind-body problem, on which the connection between bioethical sensibility and orientational knowledge is based.

Keywords: art, integrative bioethics, bioethical sensibility, philosophy of mind, orientation knowledge

BRUNO ČURKO

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Hrvatska /

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, Croatia

POETIKA SEPTICFLASH PRENOSI ANTIČKI MIT U MODERNOST

Mitologija, mitovi i priče samo su mali dio kulturnog blaga koje su nam ostavile civilizacije prije nas. Priče i mitovi iz drevnog Egipta, Grčke, Rima na razne su načine dospjeli do današnjih dana i čine našu kulturu i umjetnost bogatijom. Danas su drevni mitovi najprisutniji u računalnim igrama i u nekim područjima suvremene umjetnosti. *Heavy metal* sa svim svojim žanrovima jedna je od najpopularnijih umjetnosti s mnogo tema iz drevnih mitologija. Jedna od skupina čija poetika obiluje antičkim mitovima jest Septicflash iz Atene. Septicflash na sebi svojstven način prenosi drevne priče današnjoj *heavy metal* publici. Neke od tih priča i mitova mogu se poslušati u pjesmama: »Chasing the Chimera« (1994.), »Morpheus the Dreamlord« (1994.), »Burning Phoenix« (1995.), »Tartarus« (1997.), »Erabus« (2002.), »Sumerian Daemon« (2003.), »Anubis« (2008.), »Babel's Gate« (2008.), »Persepolis« (2008.), »Narcissus« (2008.), »Pyramid God« (2011.), »Therianthropy« (2011.), »Prometheus« (2014.) i »Titan« (2014.). Septicflash koristi drevne mitove u pravom *heavy metal* raspoloženju i svojim obožavateljima kroz poeziju i glazbu donosi vrlo ozbiljne teme. Nije rijetkost da se drevne priče i mitovi koriste za slanje poruke u suvremenosti, kao što nam pokazuje primjer iz pjesme »Prometej« (2014.): »Pobijedi svoje strahove, / nadmaši svoje slabosti, / izdrži pad i ponovno ustani, / (...) / izazivaj, uznemiravaj, pruži otpor.«

Gljučne riječi: Septicflash, poetika, antička mitologija, moderno doba

POETIC OF SEPTICFLASH BRINGS ANCIENT MYTH TO MODERNITY

Ancient civilisations left a huge cultural treasure. Mythology, myths and stories are just a small part of this treasure. In each historical period our civilisation managed to save this cultural heritage. Today ancient myths are most present in computer games and in some areas of contemporary art. Heavy metal with all of its genres is one of most popular arts with a lot of ancient mythology topics. One of the bands that deals with poetics about ancient myths is Septicflash from Athens, Greece. They sing about ancient myths and stories. Some of this stories are: “Chasing the Chimera” (1994), “Morpheus the Dreamlord” (1994), “Burning Phoenix” (1995), “Tartarus” (1997), “Erabus” (2002), “Sumerian Daemon” (2003), “Anubis” (2008), “Babel’s Gate” (2008), “Persepolis” (2008), “Narcissus” (2008), “Pyramid God” (2011), “Therianthropy” (2011), “Prometheus” (2014) and “Titan” (2014). These are just some of Septicflash songs that sing about ancient myths. This poetry uses ancient myths in real heavy metal mood and brings serious topics to their fans. It is not rare to use ancient stories to send a message to contemporary people. For example: “Conquer your fears, / Surpass your weaknesses, / Withstand the fall and stand up again, / (...) / Provoking, disturbing, resisting” (“Prometheus”, 2014).

Keywords: Septicflash, poetics, ancient mythology, modern age

JAN DEFRANČESKI

*Sveučilišni centar za integrativnu bioetiku, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /
University Centre for Integrative Bioethics, University of Zagreb, Croatia*

ESTETIČKE I BIOETIČKE VRIJEDNOSTI *LAND ARTA*

Land art, suvremeni umjetnički pokret nastao polovicom 1960-ih godina kao reakcija na institucionalizaciju i komercijalizaciju umjetnosti, još je poznat i pod nazivima: (I) *earthworks*; (II) *arte povera*; (III) ekoumjetnost; (IV) umjetnost okoliša; te (V) ekološka umjetnost. Osim utjecaja konceptualne umjetnosti i estetike minimalizma, *land art* je i pod snažnim utjecajem environmentalizma. Naime, pored nastojanja da se umjetničko djelo ostvari minimalnim zahvatima na prirodnim, rabljenim i otpadnim materijalima, *land*

art također karakterizira izravno i ekološki održivo djelovanje u prirodi i okolišu. Referirajući se na umjetnička djela i glavne predstavnike toga pokreta (npr. Alan Sonfist, *Time Landscape*, 1965.; Richard Long, *A Line Made by Walking*, 1967.; Robert Smithson, *Spiral Jetty*, 1970.; Nancy Holt, *Sun Tunnels*, 1976.), cilj je izlaganja istaknuti temeljne estetičke i bioetičke vrijednosti land arta.

Cljučne riječi: land art, ekoumjetnost, estetika, bioetika

AESTHETIC AND BIOETHICAL VALUES OF LAND ART

Land art, a contemporary art movement that emerged in the mid-1960s as a reaction to the institutionalization and commercialization of art, is also known as: (I) earthworks; (II) *arte povera*; (III) ecoart; (IV) environmental art; and (V) ecological art. Besides the influence of conceptual art and aesthetics of minimalism, land art is also strongly influenced by environmentalism. Namely, besides the effort to create a work of art with minimal interventions on natural, used and waste materials, land art is also characterized by direct and environmentally sustainable action in nature and the environment. By referring to the works of art and main representatives of this movement (e.g. Alan Sonfist, *Time Landscape*, 1965; Richard Long, *A Line Made by Walking*, 1967; Robert Smithson, *Spiral Jetty*, 1970; Nancy Holt, *Sun Tunnels*, 1976), this presentation aims to emphasise the fundamental aesthetic and bioethical values of land art.

Keywords: land art, eco-art, aesthetics, bioethics

KRISTINA DILICA, IVICA KELAM

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

ČITANJE ALBERTA CAMUSA U BIOETIČKOM KLJUČU

Književnost je umjetnost riječi koja se razvijala paralelno s čovjekom te je izravno i neizravno pratila razvoj čovjekova bića i osobnosti. Književnost je pratila i razvoj filozofije kao znanosti koja se usudila postavljati pitanja o čovjekovu bitku, smislu i ulozi u svijetu, ono što danas uvelike analizira, pro-

učava i poučava bioetika. Time dobivamo tri različite perspektive koje se bave istim pitanjem, a spajaju se, promatramo li povijest književnosti, u nekoliko vodećih osoba na književnoj sceni. Jedna od njih je i Albert Camus, pisac koji je u svojim dijelima propitivao apsurdnost života, a ujedno u svom stvarnom životu prkosio tom apsurdno živeći život hedonistički. Proučavajući Camusov život i njegova djela, *Kugu* i *Stranca*, posebno u okviru društvenih i političkih prilika, susrećemo se s pitanjima ključnim za razvoj čovjekova bića, koja možemo aktualizirati i danas, pa tako ovog velikana svjetske književnosti staviti na scenu srednjoškolskih i studentskih rasprava u okviru bioetike i povijesti književnosti.

Ključne riječi: Albert Camus, književnost, filozofija, apsurdnost života, bioetika

READING ALBERT CAMUS IN A BIOETHICAL KEY

Literature is the art of words that was developing parallel with humankind and directly and indirectly followed the development of human being and personality. Literature also accompanied the development of philosophy as a science that dared to ask questions about human being, meaning and role in the world, something that bioethics largely analyses, studies and teaches today. This gives us three different perspectives that deal with the same issue, and merge, if we look at the history of literature, into several leading figures on the literary scene. One of them is Albert Camus, a writer who questioned the absurdity of life in his works, and at the same time in his real life defied that absurdity by living hedonistic life. Studying Camus's life and his works, *The Plague* and *The Stranger*, especially in the context of social and political circumstances, we encounter issues crucial to the development of the human being, which we can actualize today and thus put this great world literature on the stage of high school and student debates on bioethics and the history of literature.

Keywords: Albert Camus, literature, philosophy, absurdity of life, bioethics

KRISTINA DILICA, MARTINA GALEKOVIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

VAŽNOST POTICANJA ČITANJA ZA RAZVOJ OSOBNOSTI UČENIKA S JEZIČNIM POREMEĆAJIMA

Čovjek je svestrano biće čija se osobnost i kritičko mišljenje razvija percipiranjem svijeta koji ga okružuje. Taj svijet čine i ljudske tvorevine umjetničkoga karaktera, a među njima i književnost kao umjetnost riječi. Za percepciju i shvaćanje književnih djela čitanje je osnovna kompetencija koju mnogi učenici ne mogu razviti zbog jezičnih poremećaja koji su često neadekvatno dijagnosticirani, prekasno dijagnosticirani ili zbog nemara nisu dijagnosticirani uopće. Prevalencija jezičnih poremećaja u općoj populaciji je 7 %, a smatra se da se dijagnoza razvojnog jezičnog poremećaja može postaviti u ranoj predškolskoj dobi. Ti su učenici često zakinuti za utjecaj koji književnost ima na razvoj osobnosti te vrlo često razviju i averziju prema čitanju, što umanjuje i brojne druge kompetencije koje čovjek 21. stoljeća, konkurentan u društvu, mora imati. Analizom jezičnih poremećaja koji su danas u porastu i anketiranjem učitelja koji potvrđuju često zanemarivanje učenika s poteškoćama, valja dati ideje kako i tim učenicima, a kasnije i odraslim osobama, približiti svijet književnosti i ljepotu riječi koje nam književna ostavština pruža.

Ključne riječi: poticanje čitanja, jezični poremećaji, hrvatski jezik, razvoj osobnosti

THE IMPORTANCE OF READING ENCOURAGING FOR THE DEVELOPMENT OF THE PERSONALITY OF STUDENTS WITH LANGUAGE DIFFICULTIES

Man is a versatile being whose personality and critical thinking develop by perceiving the world around him. This world is also made up of human creations of an artistic character, and among them literature, as the art of words. For the perception and comprehension of literary works, reading is a basic competence that many students cannot develop due to language disorders that are often inadequately diagnosed, diagnosed too late, or not diagnosed at all due to

negligence. The prevalence of language difficulties in the general population is 7%, and it is thought that a diagnosis of developmental language disorder can be made in early preschool age. These students are often deprived of the influence that literature has on the development of personality and very often develop an aversion to reading, which diminishes many other competencies that a man of the 21st century, competitive in society, must have. By analysing the language difficulties that are on the rise today and interviewing teachers who confirm the frequent neglect of students with language difficulties, we should give ideas on how to bring these students, and later adults, closer to the world of literature and the beauty of words provided by literary heritage.

Keywords: reading encouraging, language difficulties, Croatian language, personality development

DEJAN DONEV

Filozofski fakultet, Sveučilište sv. Ćirila i Metoda u Skopju, Sjeverna Makedonija / Faculty of Philosophy, Ss. Cyril and Methodius University of Skopje, North Macedonia

ŽIVOT PRIJE SVEGA! **KAO IMPERATIV DOBRE ZDRAVSTVENE POLITIKE U NOVOJ BIOPOLITIČKOJ REALNOSTI**

Ono što ovo izlaganje postavlja kao dilemu i pokušava bioetički razmotriti jest – trebaju li se i mogu li se reforme zdravstvenog sustava tretirati samo kao ekonomsko-političko pitanje ili se one poduzimaju u interesu poboljšanja kvaliteta zdravstvenih usluga, tj. u interesu zaštite i unapređivanja ljudskoga života i zdravlja u novoj biopolitičkoj realnosti? Ako se na reforme treba gledati kao na ekonomsko-političko pitanje, onda kreiramo i adekvatne zdravstvene politike jedne zemlje gdje, ako nemate dovoljno novca, morate birati ono **što** vam obiteljski proračun dozvoljava jer tijekom godina ste sve manje zanimljiviji za iskorištavanje unutar društvenog sustava. Ako na reformu gledamo iz perspektive zaštite i unapređivanja ljudskog života i zdravlja, onda moramo već na početku razviti i implementirati ispravan koncept razumjevanja bioetike i njenu najvišu vrijednost – ljudski život. Na kraju, ako ovako provodimo zdravstvene reforme, koje su moguće ako uključuju još i (bio)eticizaciju ekonomije i politike, rezultat je više nego evidentan: prevladavanje sadašnjeg biopolitičkog

stanja i usmjeravanje prema »praktičkom preosmišljanju političkog polja, ponovnoj afirmaciji filozofije, kao i rehumanizaciji životnog svijeta« sukladno Vuk-Pavlovićevom imperativu: *Ljubi i očuvaj živo(g)!*

Ključne riječi: zdravstvena politika, biopolitička realnost, zdravstveni sustav, zdravstvena ekonomija

LIFE FIRST!
AS AN IMPERATIVE OF GOOD HEALTH POLICY
IN THE NEW BIOPOLITICAL REALITY AND CULTURE

What this presentation poses as a dilemma and tries to consider it bioethically, is: whether health system reforms can and should be treated only as an economic-political issues or they are seen and done in the interest of improving the quality of health services, i.e. in the interest of protection and improving human life and health in the new biopolitical reality and culture? If reforms should be seen as an economic-political issues, then we create adequate health policies of a country where if you do not have enough money, you must choose what your family budget allows, because as time passes by, you are less and less interesting to be exploited within the social system. If we look at reform from the position of protection and improvement of human life and health, then we must develop and implement the correct concept of understanding bioethics and its highest value – human life. In the end, if we do health care reforms like this, which are possible if they also include (bio)ethicisation of economy and politics, the result is more than obvious: overcoming the current state of biopolitics and moving towards “practical rethinking of the political field, reaffirmation of philosophy and rehumanization of the life world” in accordance with Pavao Vuk-Pavlović’s imperative: *Love and preserve the life (the alive)!*

Keywords: health policy, biopolitical reality, health system, health economy

**SNJEŽANA DUBOVICKI, MAJA BRUST NEMET,
ANTONIJA HULJEV**

*Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku, Hrvatska /*

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

METODOLOŠKE PREFERENCIJE STUDENATA FAKULTETA ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI U OSIJEKU

Uvidom u analizu diplomskih i završnih radova studenata (N=788) istražene su metodološke i tematske posebnosti i preferencije. Rezultati istraživanja pokazuju dominaciju tema iz područja društvenih znanosti, što pokazuju i rezultati ranijih recentnih istraživanja. U radu je korištena metoda analize trenda, u okviru koje je obuhvaćeno vremensko razdoblje od 2016. do 2020. godine, na temelju kojega su pravljene moguće projekcije budućih istraživanja studenata.

Ključne riječi: metoda analize trenda, metodološke preferencije, trendovi u istraživanjima, završni i diplomski radovi

METHODOLOGICAL PREFERENCES OF STUDENTS AT THE FACULTY OF EDUCATION IN OSIJEK

Insight into the analysis of graduate and final theses of students (N=788) explored methodological and thematic features and preferences. The results of the research show the dominance of topics in the field of social sciences, as shown by the results of previous recent research. The paper uses the trend analysis method, which covers the period from 2016 to 2020, on the basis of which possible projections of future student research were made.

Keywords: trend analysis method, methodological preferences, trends in research, graduate and final theses

KRUNOSLAVA DUKA, VESNA ZLATAREVIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

BIOETIČKI ASPEKTI ESTETIKE PLASTIČNOG OTPADA U MORIMA I OCEANIMA

Globalni problem današnjice predstavlja ogromna količina otpada u morima i oceanima, i to, prije svega, količina plastičnog otpada. Morske ekosustave i različite oblike života izložio je čovjek svojim neodgovornim ponašanjem brojnim opasnostima, a za životinje su to zapteljavanje, gušenje, pothranjenost i na koncu smrt. Problem mikro- i makroplastike, kao i velikih otoka smeća u oceanima, ozbiljan je problem koji se može riješiti jedino suradnjom vladinih i nevladinih organizacija uz vodstvo znanstvene zajednice. Brojne su smjernice kako i kojim putem ići u rješavanju problema plastičnog otpada u morima i oceanima, ali one često padaju na ispitu iz bioetike jer se sve bave i pitanjima tržišta, isplativosti i troškova zbrinjavanja otpada. Možda jedini put, iako ne uvijek od strane velikih tvrtki komercijalno neupitan, koji se ne vodi takvim idejnim načelom jest put zbrinjavanja plastičnog smeća u vidu umjetničkog djelovanja pojedinaca, grupa ljudi i organizacija. Iako je budućnost mora i oceana zbog čovjekova nemara neizvjesna, izvjesno je da će se ovaj problem rješavati onoliko dugo koliko se i stvarao, ako ne i dulje. Ovim će se radom – uz prikaz vrsta plastičnog otpada, posljedica i utjecaja plastičnog otpada na živi svijet mora i oceana, regulativa i prihvatljivih rješenja za budućnost – iznijeti primjeri rješavanja tog problema, koji u sebi sadrže i umjetničku dimenziju te imaju višestruki utjecaj na duhovni i emocionalni razvoj pojedinca i zajednice.

Ključne riječi: bioetika, mora i oceani, plastični otpad, umjetnost

BIOETHICAL ASPECTS OF THE AESTHETICS OF PLASTIC WASTE IN SEA AND OCEANS

Today's global problem is the huge amount of waste in the seas and oceans, and above all, the amount of plastic waste. Marine ecosystems and various life forms have exposed man to many dangers through his irresponsible behaviour, such as entanglement, suffocation, malnutrition, and ultimately death of living beings. The problem of microplastics and macroplastics, as well as large

islands of garbage in the oceans, is a serious problem that can only be solved through the cooperation of governmental and non-governmental organizations under the leadership of the scientific community. There are numerous guidelines on how and which way to go in solving the problem of plastic waste in the seas and oceans, which often fail the bioethics exam, since all of them deal with market issues, cost-effectiveness and waste disposal costs. Perhaps the only way, although not always commercially unquestionable by large companies, that is not guided by such an ideological principle is the way of disposing of plastic garbage in the form of artistic activity of individuals, groups of people and organizations. Although the future of the seas and oceans is uncertain due to human negligence, the only thing that is certain is that this problem will be solved for as long as it has been created, if not longer. In the paper – after the presentation of the types of plastic waste, the consequences and impact of plastic waste on the living world of the seas and oceans, regulations and acceptable solutions for the future – examples of solving this problem will be presented, which also contain an artistic dimension and have a multiple impact on the spiritual and emotional development of the individuals and the community.

Keywords: bioethics, seas and oceans, plastic waste, art

VJEKOSLAV GALZINA

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti & Kineziološki fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education & Faculty of Kinesiology, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

PRIMJENE PROŠIRENE I VIRTUALNE REALNOSTI U KONTEKSTU KULTURE

Primjena tehnologija u kontekstu kulture pojava je koju možemo uočiti od prvih poznatih materijalnih tragova civilizacije. Tehnologije proširene i virtualne realnosti postoje već nekoliko desetljeća, a primjenjuju se s različitom uspješnošću u nizu aplikacija. Pregledom trenutnog stanja ovih vrsta tehnologija pokušat će se dati uvid u sadašnjost te pretpostaviti budućnost njihove primjene za različite namjene. Od zabave, kulturnih, edukacijskih do vojnih primjena. Od čiste realnosti, miješane, proširene do potpune virtualne realnosti.

Ključne riječi: virtualna realnost, kultura, razvoj tehnologija, etika

AUGMENTED AND VIRTUAL REALITY CULTURAL APPLICATIONS

The application of technology in the context of culture is a phenomenon that we can observe from the first known material traces of civilization. Augmented and virtual reality technologies have been around for decades and are applied with varying success in a range of applications. An overview of the current state of these types of technologies will try to provide insight into the present and maybe assume the future of their application for various purposes: from entertainment, cultural and educational to military applications; from pure, mixed and augmented reality to completely virtual reality.

Keywords: virtual reality, culture, technology development, ethics

SINIŠA GOLUB

*Međimurska priroda – Javna ustanova za zaštitu prirode, Križovec, Hrvatska /
Nature of Međimurje – Public Institution for Nature Protection, Križovec, Croatia*

LJETOPIS PJEŠČANOG OKRUGA: PRIJEVOD KULTNE KNJIGE ALDA LEOPOLDA IZ AMERIČKOG U HRVATSKI JEZIK I KULTURU

Bilo je potrebno više od sedamdeset godina da jedno od najvažnijih svjetskih književnih djela ekološke misli nađe svoj put do hrvatskog izdanja. *A Sand County Almanac* prvi je put objavljen 1949. u SAD-u (Oxford University Press), godinu dana nakon preminuća autora Alda Leopolda (1887.–1948.), a u hrvatskom prijevodu i od hrvatskog nakladnika (SmartWay, Sveti Martin na Muri, Međimurje) objavljen je u ožujku 2021. godine. Kako je *A Sand County Almanac* postao *Ljetopis Pješčanog Okruga*? Kad je rođena ideja projekta, zašto je proces prijevoda potrajao desetak godina, te koje je iskustvo potrebno da bi ovo klasično djelo bilo dostojno prevedeno u drugi jezik, ali i u drugu kulturu? Koliko je Leopold publicist, tj. znanstvenik, a koliko beletrist, tj. umjetnik? Prevoditelj Siniša Golub (Čakovec, 1976.) daje dublji uvid u nevidljive aspek-

te prijevodnog procesa, ali i u manje znane detalje Leopoldova života koji se reflektiraju upravo kroz *Ljetopis Pješčanog Okruga*.

Ključne riječi: Ljetopis Pješčanog Okruga, Aldo Leopold, kultura, ekologija

A SAND COUNTY ALMANAC:
TRANSLATION OF THE CULT BOOK BY
ALDO LEOPOLD FROM AMERICAN INTO CROATIAN
LANGUAGE AND CULTURE

More than 70 years after its original publishing, Aldo Leopold's masterpiece *A Sand County Almanac* (Oxford University Press, 1949) is finally translated to Croatian under title: *Ljetopis Pješčanog Okruga* and published in March 2021 by SmartWay Publishing (Sveti Martin na Muri, Međimurje County, Croatia). How original *A Sand County Almanac* became Croatian *Ljetopis Pješčanog Okruga*? Where lies the origin of the idea of translation, why the translation process lasted for ten years, and what kind of experience is necessary for the translation from original into other, i.e. Croatian language and cultural milieu? What is the ratio between Leopold the scientist or scientific writer and Leopold the artist? Translator Siniša Golub (Čakovec, 1976) provides insight into invisible aspects of translation process, as well as into less known details of Leopold's life reflected by *A Sand County Almanac*.

Keywords: A Sand County Almanac, Aldo Leopold, culture, ecology

DORA GREJZA, IVICA KELAM

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

KOZMIČKI ODGOJ U KONTEKSTU
INTEGRATIVNE BIOETIKE

Osnivačica Montessori metode i filozofije, Maria Montessori, razvila je u okviru iste takozvani *kozmički odgoj* koji se smatra centralnim dijelom njezina podučavanja. Kozmički odgoj nastao je u teškim vremenima ljudske povijesti kao nada i odgovor za bolju budućnost čovječanstva. Temelji se na razumije-

vanju međusobne povezanosti čovječanstva s prirodom i svim živim i neživim svijetom. U centru kozmičkog odgoja, kao i u centru cijele Montessori metode, nalazi se dijete kojega je potrebno poučavati odgovornosti vlastitoga djelovanja prema Planetu i svim živim bićima ne bi li tako ljudsko biće ispunilo kozmički zadatak koji je dodijeljen svakomu od nas. Put prema ostvarenju kozmičkog zadatka, između ostalog, čine takozvane velike (kozmičke) priče koje se pričaju djeci mlađeg uzrasta kao temelj za razumijevanje funkcioniranja svijeta i motivacija za daljnje učenje i istraživanje. Ciljevi i zadaće Montessori kozmičkog odgoja odgovaraju ciljevima integrativne bioetike, što se očituje kroz zajedničku želju za odgovorom na ključne probleme čovječanstva i Planeta poput klimatskih promjena, ugroženosti biljnog i životinjskog svijeta i same ugroženosti ljudskog postojanja u daljnjoj budućnosti. U izlaganju će se prikazati osnovne ideje kozmičkog odgoja koji je osmislila Maria Montessori i napraviti usporedba kozmičkog odgoja s bioetičkim senzibilitetom.

Ključne riječi: Maria Montessori, Montessori metoda, bioetički senzibilitet, kozmički odgoj

COSMIC EDUCATION IN THE CONTEXT OF INTEGRATIVE BIOETHICS

The founder of the Montessori method and philosophy, Maria Montessori, developed the so-called *cosmic education* which is considered as a central part of her teaching. Cosmic education originated in the difficult times of human history as a hope and answer for a better future for humanity, and is based on an understanding of the interconnectedness of humanity with nature and entire living and non-living world. At the centre of cosmic education, as well as at the centre of the entire Montessori method, is a child who needs to be taught the responsibilities of his/her actions toward the Planet and all living beings in order for the human being to fulfil the cosmic task assigned to each of us. The path to the realization of the cosmic task, among other things, consists of the so-called great (cosmic) stories that are told to young children as a basis for understanding the functioning of the world and motivation for further learning and research. The goals and objectives of Montessori's cosmic education correspond to the goals of integrative bioethics, which is manifested through a common desire to respond to key problems of humanity and the Planet such as climate change, endangerment of flora and fauna and the threats to human existence in the future. The presentation will present the basic ideas of cosmic

education as conceived by Maria Montessori and make a comparison of cosmic education with bioethical sensibility.

Keywords: Maria Montessori, Montessori method, bioethical sensibility, cosmic education

MILJENKO HAJDAROVIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

BIOETIKA U BUDUĆNOSTI POVIJESTI?

Povijest se još jednom nalazi na prekretnici. Ta se prekretnica odražava na povijest kao znanost, ali i na povijest kao školski predmet. Nedavni izazovi u Hrvatskoj bili su vezani za političku tranziciju, dok su svjetski trendovi u 21. stoljeću vezani za isticanje tzv. STEM područja nauštrb humanistike. Povijest kao školski predmet tone u sve dublju krizu jer obje hrvatske obrazovne reforme provedene u 21. stoljeću povijest nisu udaljile od utapanja u sadržaju. Opravdano je pitanje ima li za takav školski predmet optimistične budućnosti. Može li se taj novi smisao pronaći u području bioetike i preusmjeravanju pažnje s političke povijesti i politike povijesti? Postavljeno je pitanje prilično široko i namijenjeno motiviranoj javnosti za razmišljanje, diskusiju i istraživanje.

Ključne riječi: povijest, STEM područje, budućnost povijesti, odgoj, obrazovanje

BIOETHICS IN THE FUTURE OF HISTORY?

History is once again at a turning point. This turning point is reflected not only in history as a science, but also in history as a school subject. Recent past challenges in Croatia have been related to political transition, while global trends in the 21st century have been related to highlighting the so-called STEM fields to the detriment of the humanities. History as a school subject is sinking into a deeper crisis because both Croatian educational reforms implemented in the 21st century have not distanced history from drowning in contents. The

justified question is of whether there is an optimistic future for such as school subject. Can this new meaning be found in the field of bioethics and the diversion of attention from political history and politics of history? The question posed is quite broad and intended for a motivated public to think, discuss, and research.

Keywords: history, STEM area, future of history, upbringing, education

TATJANA ILEŠ

Akademija za umjetnost i kulturu, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Academy of Arts and Culture, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

PRAVO NA (LIJEPU) SMRT: NEKA BIOETIČKA PITANJA U SUVREMENOM KNJIŽEVNOM TEKSTU

Temeljna preokupacija bioetike jest život. Tako jedna od linija bioetičkih istraživanja prati i dileme vezane za (pravo na) smrt, odnosno umiranje, fokusirajući se na problematiku palijativne skrbi, eutanazije ili distanazije. Rečenoj će se problematici pokušati pristupiti preko književnoga teksta imajući na umu i tzv. učinak čitanja fikcionalne proze na njezina recepijenta. Naratološka će se analiza provesti na dva izabrana prozna teksta iz suvremene hrvatske književnosti – roman autorice Merite Arslani *Probudi me kad prođe* (2013.) te roman Ivice Prtenjače *Sine, idemo kući* (2021.).

Ključne riječi: suvremena književnost, smrt, fikcionalna proza, eutanazija, bioetika

THE RIGHT TO (BEAUTIFUL) DEATH: SOME BIOETHICAL ISSUES IN CONTEMPORARY LITERARY TEXTS

The fundamental preoccupation of bioethics is life. Thus, one of the lines of bioethical research follows the dilemmas related to the (right to) death, or dying, focusing on the issues of palliative care, euthanasia or dysthanasia. We will try to approach to that problem through a literary text, especially having

in mind so-called effect of reading fictional prose on its recipient. The narratological analysis will be carried out on two selected texts from contemporary Croatian literature – the novel by Merita Arslani *Probudi me kad prođe* (*Wake Me Up When It's Over*, 2013) and the novel by Ivica Prtenjača *Sine, idemo kući* (*Son, We're Going Home*, 2021).

Keywords: contemporary literature, death, fictional prose, euthanasia, bioethics

LUKA JANEŠ

*Fakultet filozofije i religijskih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /
Faculty of Philosophy and Religious Studies, University of Zagreb, Croatia*

HAMVASEVA FILOZOFIJA VINA U BIOETIČKOM ODSJAJU FILOZOFIJE ŽIVOTA

U izlaganju će se *Filozofiji vina*, zbirci eseja mađarskog knjižničara, esejista i filozofa Béla Hamvasa, pristupiti kroz nišu filozofije života. Pritom će se u fokus evaluacije postaviti bioetičko-kulturalni motivi, obilno prisutni u ovom znakovitom spisu.

Ključne riječi: Béla Hamvas, filozofija vina, filozofija života, esejistika, književnost, bioetika

HAMVAS' PHILOSOPHY OF WINE IN THE BIOETHICAL REFLECTION OF THE PHILOSOPHY OF LIFE

In this presentation, the *Philosophy of Wine*, a collection of essays written by the Hungarian librarian, essayist and philosopher Béla Hamvas, will be approached through a niche of the philosophy of life. The focus of the evaluation will be on the bioethical-cultural motives abundantly present in this significant work.

Keywords: Béla Hamvas, philosophy of wine, philosophy of life, essay writing, literature, bioethics

JULIJANA JUKIĆ

*Osnovna škola »Matija Antun Reljković«, Cerna, Hrvatska /
Matija Antun Reljković Elementary School, Cerna, Croatia*

ETIČKA DVOJBE KORIŠTENJA DRUŠTVENIH MEDIJA U NASTAVI GLAZBENE KULTURE

Društvene mreže i informacijsko-komunikacijske tehnologije već su duže vrijeme implementirani u obrazovni sustav pa tako i nastavu Glazbene kulture. Za generacije rođene 2010. i kasnije (tzv. Alpha generacije) moderna je tehnologija sastavni dio života i u pojedinim su područjima kompetentniji od svojih roditelja (tzv. milenijalaca). To su generacije koje u obrazovnom procesu traže inovacije u predstavljanju obrazovnih sadržaja zbog kojih će ih lakše usvojiti. Ali bez obzira na višestruku korist informacijsko-komunikacijskih tehnologija u nastavi tanka je granica između korisnosti i zlorporabe društvenih medija zbog svih opasnosti koje u njima vrebaju. Izlaganjem se želi raščlaniti prednosti i nedostatke društvenih medija u nastavi Glazbene kulture s obzirom na specifičnost predmeta kao takvog.

Ključne riječi: informacijsko-komunikacijske tehnologije, Alpha generacije, milenijalci, nastava Glazbene kulture, društvene mreže

ETHICAL ISSUES OF USING SOCIAL MEDIA IN MUSIC EDUCATION

Social networks and information-communication technologies are already part of educational system, including Music Education. For generations born after 2010 (Alpha generation) modern technology is part of their lives and in some areas they are more competent than their parents (millennials). In the sphere of education, Alpha generation is looking for innovations in order to better understand the educational contents. However, despite of multiple utility of the information-communication technologies in education, the border between benefits of and misusing the social media is blurred because of all bad things stocking behind. The presentation seeks to consider the advantages and disadvantages of using social media in Music Education considering specificity of the subject as such.

Keywords: information-communication technologies, Alpha generation, Millennial generation, music education, social media

ŽELJKO KALUĐEROVIĆ, ZORICA KALUĐEROVIĆ MIJARTOVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Novom Sadu, Srbija /

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

BIOETIČKO RAZMATRANJE »KONVENCIJE O ZAŠTITI I UNAPREĐENJU RAZNOLIKOSTI KULTURNIH IZRAZA«

Autori u izlaganju obrazlažu zašto je raznolikost kultura poželjna u aksiološkom smislu i zašto je kao takvu treba njegovati i čuvati. Kao polazište i osnovu za elaboraciju navedene teze poslužila im je »Konvencija o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izraza«, koja je usvojena na 33. zasjedanju UNESCO-a u Parizu 2005. godine. Nakon analize uvodnog segmenta, sedam središnjih dijelova i dodatka, tj. ukupno 41 članka Konvencije, autori su konstatarili da različita autonomna iskustva i znanja, kada su akumulirana i posložena u tradicionalnoj zajednici ili modernom društvu, obogaćuju ukupnu spoznaju ljudskog roda i doprinose napretku čovječanstva. Raznolikost kultura omogućava i diferenciran duhovni odnos i svjetonazor, kao i slojevitije alternative u određenim praktičkim i praktičnim segmentima života. Zaključak je autora da je svaka kultura po sebi i za sebe svojevrsna cjelina odgovora na pitanje života, da je ona povijesno jedinstvena i autentična, ali i nešto što ima snažnu antropološku, odnosno bioetičku perspektivu pa je stoga vrijedna ljudskog uvažavanja i poštovanja.

Ključne riječi: kulturna raznolikost, inherentna vrijednost, uvažavanje, Konvencija o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izraza, UNESCO, bioetika

BIOETHICAL CONSIDERATION OF THE “CONVENTION ON THE PROTECTION AND PROMOTION OF THE DIVERSITY OF CULTURAL EXPRESSIONS”

In the presentation, the authors explain why cultural diversity is desirable in the axiological sense and why it should be nurtured and preserved as such. The “Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural

Expressions”, which was adopted at the 33rd session of UNESCO in Paris in 2005, served as a starting point and basis for elaborating their thesis. After the analysis of the introductory segment, the seven central parts and the annex, i.e., a total of 41 articles of this Convention, the authors noted that different autonomous experiences and knowledge, when accumulated and arranged in a traditional community or modern society, enrich the overall understanding of the humanity and contribute to the progress of humankind. The diversity of cultures enables a differentiated spiritual relationship and worldview and more layered alternatives in particular practical segments of life. The authors conclude that each culture is in itself and for itself a sort of the complete answer to the question of life, that it is historically unique and authentic, but also something that has a strong anthropological or bioethical perspective and is therefore worthy of human respect and esteem.

Keywords: cultural diversity, inherent value, respect, Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, UNESCO, bioethics

LIDIJA KNORR

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

ELEMENTI I SOCIJALNO-KULTURNI ASPEKTI NASTANKA HIP HOP KULTURE U NEOLIBERALISTIČKOM DRUŠTVU SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA

Nastala 1970-ih godina u gradskoj četvrti Bronx (New York) kao odgovor mladih na represivne organe Sjedinjenih Američkih Država, hip hop supkultura danas ima i globalni utjecaj. U izlaganju će se govoriti o šest elemenata hip hop kulture (engl. *DJing, MCing, Breaking, Writing, Theater and literature i Knowledge of self*), razlozima nastanka te današnjem globalnom utjecaju hip hop kulture.

Ključne riječi: hip hop kultura, socijalni aspekti, neoliberalističko društvo, SAD

ELEMENTS AND SOCIO-CULTURAL ASPECTS OF THE EMERGENCE OF HIP HOP CULTURE IN THE NEOLIBERAL SOCIETY OF THE UNITED STATES OF AMERICA

Emerged in the 1970s in the Bronx neighbourhood of New York City as a response of young people to the repressive organs of the United States of America, the hip hop subculture today also has a global impact. The presentation will discuss the six elements of hip hop culture (*DJing, MCing, Breaking, Writing, Theater and literature and Knowledge of self*), the reasons for its emergence and the global impact of hip hop culture today.

Keywords: hip hop culture, social aspects, neoliberal society, USA

ZORAN KOJČIĆ

*Srednja škola Dalj, Hrvatska /
High School Dalj, Croatia*

BIOETIKA U LEKTIRI

U lektirne naslove u našim srednjim školama ušla su neka od najznačajnijih književno-umjetničkih djela u povijesti civilizacije. S ciljem da potiču čitanje s razumijevanjem, analizu i sintezu, rješavanje problema i, također, kritičko mišljenje, lektirni naslovi predstavljaju i vrhunske domete u razvoju književnosti kao umjetnosti riječi. U obilju tematika koje su prisutne u tim djelima, možemo, dakako, pronaći i one teme koje su okrenute bioetici, od Sofoklove *Antigone* do Kafkina *Preobražaja*. U ovom ćemo izlaganju prikazati kratki presjek bioetičkih tema u lektirnim djelima, ali i kritički pristupiti duhu vremena sa zahtjevom za uvođenjem novih djela u lektiru, posebice suvremenih autora koji progovaraju o značajnoj, aktualnoj, suvremenoj bioetičkoj tematici. Kako se mijenja svijet, tako se mijenja i stav prema životu, a zajedno s tim promjenama i bioetičke teme uvelike pridonose prvo raspravi, a potom i poučavanju o jasnijoj slici svijeta koji nas okružuje i života koji u njemu obitava. Književnici su oduvijek imali poseban glas koji progovara i poučava o problemima biosa.

Gljučne riječi: bioetika, bioetika u lektiri, djela za cjelovito čitanje, srednja škola, hrvatski jezik, odgoj i obrazovanje

BIOETHICS IN SCHOOL READING

Some of the most significant literary and artistic works in the history of civilization have been included in literature works for complete reading in our high schools. With the aim of encouraging reading comprehension, analysis and synthesis, problem solving and, also, critical thinking, reading titles also represent top achievements in the development of literature as an art of words. In the abundance of themes that are present in these works, we can also find the themes that are focused on bioethics, from Sophocles' *Antigone* to Kafka's *Metamorphosis*. In this presentation, we will present a brief overview of bioethical topics in literature works for complete reading in our high schools, but also critically approach the spirit of the time with the requirement to introduce new works in school reading, especially contemporary authors who speak on significant, current, contemporary bioethical topics. As the world changes, so does the attitude towards life, and together with these changes, bioethical topics greatly contribute first to the discussion, and then to teaching about a clearer picture of the world around us and the life that it contains. Writers have always had a special voice that speaks and teaches about the problems of bios.

Keywords: bioethics, bioethics in literature, literature works for complete reading, high school, Croatian language, education

NIKOLINA KOPRIVNJAK, MIHAEL VRBANC

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

BIOETIČKI MOMENTI U ESTETSKIM ASPEKTIMA FILOZOFIJE RALPHA WALDA EMERSONA

Ralph Waldo Emerson specifična je ličnost američkog filozofijskog, ali i općeg intelektualnog miljea 19. stoljeća. Iako historijski preteča suvremeno prisutne artikulacije bioetičke misli, Emerson je kroz svoj nepoznatiji spis o prirodi kao i u svojim esejima o umjetnosti i o lijepome izložio i zorno vidljive natruhe bioetičkih momenata kroz svoje osebujno razumijevanje i naglašavanje odnosa čovjeka, kulture, umjetnosti i prirode. Cilj je izlaganja gore navedene momente osvijetliti prvenstveno kroz estetske aspekte filozofske misli Ralpa Walda Emersona.

Ključne riječi: Ralph Waldo Emerson, filozofija, estetski aspekti filozofije, bioetika

BIOETHICAL MOMENTS IN THE AESTHETIC ASPECTS OF RALPH WALDO EMERSON'S PHILOSOPHY

Ralph Waldo Emerson is a specific figure of the American philosophical, but also general intellectual milieu of the 19th century. Although the historical forerunner of the contemporary articulation of bioethical thought, through his best-known writings on nature, as well as his essays on art and on the beauty, Emerson also exposed the visible traces of bioethical moments through his distinctive understanding and emphasising on the relationship between man, culture, art and nature. The aim of the presentation is to spotlight these moments primarily through the aesthetic aspects of Ralph Waldo Emerson's philosophical thought.

Keywords: Ralph Waldo Emerson, philosophy, aesthetic aspects of philosophy, bioethics

JELENA KOVAČEVIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

JAČANJE PSIHIČKE OTPORNOSTI LIKOVNIM STVARALAŠTVOM

Iskustvena radionica, praćena teorijskim smjernicama, namijenjena je svima kojima je potrebno psihičko osnaživanje tijekom izazovnih životnih razdoblja. Tijek radionice sastoji se od nekoliko etapa, a započinje kratkom tehnikom relaksacije, nakon čega slijedi verbalna refleksija usmjerena prema završnoj aktivnosti, šivanju. Šivanje kao obnavljajuća aktivnost doprinosi razvoju i očuvanju fine motorike i percepcije, njegovanju izdržljivosti i upornosti te strukturiranju misli, planiranju i proradi složenih emocija. Pred kraj, sudionici radionice bit će informirani o dobrobitima ovakvoga pristupa koji je,

uz neznatne prilagodbe, primjenjiv u radu sa svim populacijama, neovisno o njihovoj dobi i psihofizičkom stanju.

Ključne riječi: likovno stvaralaštvo, psihička otpornost, psihofizičko zdravlje, likovna radionica

STRENGTHENING PSYCHOLOGICAL RESILIENCE THROUGH ART

The experiential workshop, accompanied by theoretical guidelines, is intended for everyone who needs psychological empowerment during challenging periods of life. The course of the workshop consists of several stages, and begins with a short relaxation technique, followed by verbal reflection directed towards the final activity, sewing. Sewing as a restorative activity contributes to the development and preservation of fine motor skills and perception, nurturing endurance and perseverance, and structuring thoughts, planning and working on complex emotions. Towards the end, workshop participants will be informed about the benefits of this approach, which, with minor adjustments, is applicable in working with all populations, regardless of their age and psychophysical condition.

Keywords: artistic creation, mental resilience, psychophysical health, art workshop

GORAN KUJUNDŽIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

SUKOB IZMEĐU UMJETNIČKIH SLOBODA I PRAVA ŽIVOTINJA

Ovim izlaganjem bit će prezentirane različite umjetničke prakse u kojima se koriste stvarne životinje, bilo žive ili mrtve. Umjetnici koji koriste životinje u svom umjetničkom djelovanju prenose poruke koje ne moraju imati izravnu vezu s pravima životinja. Međutim, u suvremenoj je umjetnosti često naglasak stavljen upravo na prava životinja. U nekim je slučajevima pravo životinje

koje treba biti prijenosnik te poruke značajno ugroženo. Izlaganje će se baviti različitim oblicima i razinama ugroženosti životinja u okviru samog umjetničkog čina.

Ključne riječi: prava životinja, ugroza života, vizualna umjetnost

THE CONFLICT BETWEEN ARTISTIC FREEDOMS AND ANIMAL RIGHTS

This presentation will discuss various artistic practices which have used both dead and alive animals as their subjects. The artists that use animals in their artistic work deliver the messages which are not necessarily in the direct relationship with the animal rights. However, in the contemporary art, the animal rights have quite often been emphasised. In some cases, the animal rights, which are supposed to deliver the message, are seriously violated. The presentation will deal with the various forms and levels of the violation of animal rights in the artistic creation.

Keywords: animal rights, life threatening, visual art

SLAVICA KVOLIK¹, IVAN BENAKOVIĆ²

¹ Medicinski fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska / Faculty of Medicine, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

² Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska / Catholic Faculty of Theology in Đakovo, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

BOLESNIČKO POMAZANJE U JEDINICI INTENZIVNE MEDICINE – POSLJEDNJI POZDRAV ILI POZIV U POMOĆ

Poštivanje osobnih, moralnih i vjerskih stavova bolesnika i njegove obitelji jedna je od osnova u provođenju mjera intenzivnog liječenja. Pravo svjesnog i kompetentnog pacijenta na samoodređenje i mogućnost donošenja odluka o vlastitom liječenju trebalo bi biti neznačajnija odrednica liječenja. Pacijentovo prihvaćanje ili odbijanje ponuđenih mogućnosti liječenja od strane liječnika usmjerava aktivne medicinske intervencije k jednom od ciljeva: izlječenje bo-

lesti ili smanjenje patnje. U situaciji kada pacijent ne može donijeti nikakvu odluku o svojem liječenju, poput stanja s poremećenom ili promijenjenom svijesti, dio odluka o liječenju donosi obitelj. Svaka osoba u skladu s odredbama Zakona o zdravstvenoj zaštiti ima pravo na obavljanje vjerskih obreda za vrijeme boravka u zdravstvenoj ustanovi u za to predviđenome prostoru. Tijekom pandemije COVID-19 u funkcioniranju zdravstvenog sustava dogodile su se brojne promjene. Potreba za izolacijom dovela je do zabrane posjeta i ograničene komunikacije pacijenata s obitelji i bližnjima koja je moguća uporabom mobitela. Kod najteže oboljelih na respiratoru komunikacija bila je moguća samo s dežurnim liječnikom, koji je informacije davao tijekom vremena predviđenog za telefonske informacije. Donošenje odluka o nastavku liječenja preuzimaju članovi najuže obitelji. Pristup svećenika, uz sve mjere zaštite od infekcije koje se odnose na osoblje medicinskih struka, bio je dozvoljen. Bolesničko pomazanje u tom okruženju ostalo je jedina intervencija i aktivni čin koji je obitelj oboljelog mogla napraviti za svojeg bližnjeg. Ulazak svećenika u »zabranjeni prostor« za obitelj teško bolesnog predstavlja spiritualni čin u kojem svećenik može komunicirati s bolesnikom, u ulozi poslanika obitelji. On također može obaviti instrumentalnu intervenciju činom pomazanja blagoslovljenim uljem, sa željom ozdravljenja. Ovim činom obitelj se oprašta od oboljelog u situaciji da do ozdravljenja ne dođe. Cilj je izlaganja iznijeti neke od aspekata izolacije kritično oboljelih pacijenata od obitelji i ulogu bolesničkog pomazanja u ovoj situaciji.

Ključne riječi: bolesničko pomazanje, intenzivna njega, medicina, religija, etika, pandemija COVID-19

ANOINTING OF THE SICK IN THE INTENSIVE CARE UNIT – THE LAST GREETING OR CALL FOR HELP

Respect for the personal, moral and religious attitudes of the patient and his family is the mainstay in the implementation of intensive care measures. The right of a conscious and competent patient to self-determination and the ability to make decisions about his own treatment should be the most important determinant of medical treatment. The patient's acceptance or rejection of the treatment options offered by the physician directs active medical interventions toward one of the goals: curing the disease or reducing suffering. In a situation where the patient cannot make any decision about his treatment, such as a con-

dition with impaired or altered consciousness, part of the treatment decisions is made by the family. In accordance with the provisions of the Croatian Health Care Act, every person has the right to perform religious rites during their stay in a health care institution in the space provided for that purpose. During the COVID-19 pandemic, a number of changes occurred in the functioning of the health system. The need for isolation has led to a ban on visits and limited communication of patients with family and loved ones that is possible using cell phones. In the most severely ill patients on the respirator, communication was possible only with the doctor on duty, who provided information during the time allotted for telephone information. Decisions about continuing treatment are taken over by members of the immediate family. The access of priests, with all measures of protection against infection relating to the medical staff, was permitted. Anointing of the sick in that environment remained the only intervention and active act that the family of the sick person could do for this person. The entry of a priest into a “forbidden space” for the family of the seriously ill is a spiritual act in which the priest can communicate with the sick, in the role of a member of the family. He can also perform instrumental interventions by the act of anointing with a desire for healing. In this way, the family says goodbye to the sick person in a situation where recovery does not occur. The aim of the presentation is to present some aspects of the isolation of critically ill patients from the family and the role of patient anointing in this situation.

Keywords: anointing of the sick, intensive care, medicine, religion, ethics, COVID-19 pandemic

VALENTINA MAJDENIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

VAŽNOST OČUVANJA KNJIŽEVNE I KULTURNE BAŠTINE U BIOETIČKOM KONTEKSTU

U radu će se prikazati važnost očuvanja književne i kulturne baštine u bioetičkom kontekstu, baštine prikazane u čitankama za niže razrede osnovne škole. Kulturna i književna baština istražena je prema sljedećim kriterijima:

usmena književnost, jezik, dijalekti, govori, toponimika, folklorno stvaralaštvo (glazba, ples, predaja, igre, običaji), tradicionalne pučke vrednote, tradicijska umijeća i obrti. Književna se i kulturna baština ogleda i u tekstovima zavičajne tematike, koji učenika usmjeravaju na početno upoznavanje regionalnih kulturnih obilježja i očuvanje nacionalnoga identiteta.

Ključne riječi: književna i kulturna baština, bioetika, čitanke

THE IMPORTANCE OF PRESERVING LITERARY AND CULTURAL HERITAGE IN A BIOETHICAL CONTEXT

The paper will present the importance of preserving literary and cultural heritage in a bioethical context presented in textbooks for lower grades of primary school. Cultural and literary heritage was researched according to the following criteria: oral literature, language, dialects, speeches, toponymy, folklore (music, dance, tradition, games, customs), traditional folk values, traditional arts and crafts. Literary and cultural heritage is also reflected in the texts of local relevance that direct pupils to the initial acquaintance with regional cultural features and the preservation of national identity.

Keywords: literary and cultural heritage, bioethics, textbooks

IVAN MIŠKULIN, MAJA MIŠKULIN

*Medicinski fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /
Faculty of Medicine, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia*

OBVEZNO CIJEPLJENJE PROTIV COVID-19 ZA ZDRAVSTVENE DJELATNIKE – KLJUČNE ETIČKE DVOJBE

Cijepljenje je jedno od najvećih dostignuća javnog zdravstva. Međutim, unatoč potrebi što većeg cijepnog obuhvata, kontinuirano je prisutna i etička dvojba koja se odnosi na ravnotežu između osobne autonomije i izbora nasuprot potrebi zaštite cjelokupne rizične populacije. U jeku smo pandemije COVID-19, cijepljenje je dostupno, no veliki broj zemalja, uključujući Hrvatsku, ne uspijeva postići zadovoljavajući cijepni obuhvat populacije, iako su

iskustva zemalja koje su to postigle pokazala kako upravo cjepivo učinkovito štiti ljude od teških oblika bolesti i smrti. U svjetlu ovakve situacije postavlja se pitanje uvođenja obveznog cijepljenja za zdravstvene djelatnike kao ključne dionike društva u borbi protiv ove pandemije, što nadalje otvara čitav niz etičkih pitanja. U ovom će se radu nastojati prikazati ključne etičke dvojbe vezane za uvođenje obveznog cijepljenja protiv koronavirusne bolesti za zdravstvene djelatnike, koje se trebaju detaljno sagledati prije nego li se donese odluka o uvođenju obveze cijepljenja za ovu populacijsku podskupinu, a sve kako bi se takvom odlukom uistinu unaprijedila zdravstvena zaštita čitave populacije te borba protiv pandemije bila uspješnija, odnosno učinkovitija.

Ključne riječi: COVID-19, obvezno cijepljenje, zdravstveni djelatnici, etičke dvojbe

MANDATORY VACCINATION OF HEALTHCARE PROFESSIONALS AGAINST COVID-19 – KEY ETHICAL DILEMMAS

Vaccination is one of the greatest achievements of public health. However, despite the need for greater vaccination coverage, there is a continuing ethical dilemma regarding the balance between personal autonomy and choice as opposed to the need to protect the entire population at risk. We are in the midst of the COVID-19 pandemic, vaccination is available, but many countries, including Croatia, fail to achieve satisfactory vaccination coverage, although the experience of countries that have achieved this has shown that the vaccine effectively protects people from severe disease and death. In the light of this situation, the question of introducing mandatory vaccination for healthcare professionals as key stakeholders in society in the fight against this pandemic is brought up, which further raises a number of ethical issues. This paper will try to present the key ethical dilemmas regarding the introduction of mandatory vaccination against coronavirus disease for healthcare professionals, which should be considered in detail before a decision is made on the introduction of mandatory vaccination for this population subgroup, in order to improve health protection of the entire population and to make the fight against the pandemic more successful and effective.

Keywords: COVID-19, mandatory vaccination, healthcare professionals, ethical dilemmas

LIDIJA NIKOLIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

VISOKOŠKOLSKO GLAZBENO OBRAZOVANJE I ZDRAVLJE STUDENATA

Cilj je ovoga rada istražiti je li glazbeno obrazovanje na visokoškolskoj razini rizično za zdravlje studenata, glazbenih izvođača i, ako jest, uključuje li visokoškolsko glazbeno obrazovanje u Republici Hrvatskoj primjereno zdravstveno obrazovanje. Pregledom suvremenih znanstvenih istraživanja utvrđeno je da se u specijaliziranom glazbenom obrazovanju već od dječje dobi mogu uočiti tjelesne i psihičke tegobe u vezi s glazbenim izvođenjem, koje najveći umah dožive upisivanjem glazbene akademije. Visoka prevalencija tjelesnih i psihičkih problema kod studenata i profesionalnih glazbenika upućuje na rizičnost vrhunskog bavljenja glazbom u odnosu na zdravlje glazbenika izvođača. Analizom programa studija za glazbenike-izvođače na glazbenim akademijama u Hrvatskoj (N=51) utvrđeno je kako visokoškolsko glazbeno obrazovanje nije implementiralo obrazovanje za očuvanje psihofizičkog zdravlja i sprječavanja ozljeda jer ne postoje kolegiji niti dosljednost u postavljenim ishodima učenja koji se odnose na zdravstveno obrazovanje u drugim kolegijima na studijima za buduće glazbene profesionalce i glazbene pedagoge. U radu se ističe potreba provođenja empirijskih istraživanja u Hrvatskoj o prisutnosti zdravstvenih problema i informiranosti studenata o potencijalnim zdravstvenim rizicima i načinima traženja savjeta i pomoći. Spoznaje iz ovoga istraživanja te rezultati predloženih empirijskih istraživanja sa studentima-glazbenicima mogli bi potpomoći implementaciju sustavnog obrazovanja za očuvanje psihofizičkog zdravlja studenata na glazbenim akademijama te djelovati na razvoj svijesti o važnosti zdravstvenog obrazovanja za buduće glazbenike i glazbene pedagoge.

Ključne riječi: dobrobit, glazbeni pedagozi, instrumentalisti, pjevači, psihofizičko zdravlje glazbenika, zdravstveno obrazovanje

UNIVERSITY MUSIC EDUCATION AND STUDENTS' HEALTH

The aim of this paper is to research whether music education at the higher education level presents high risk for the health of students and musical performers and, if so, whether higher music education in the Republic of Croatia includes proper health education. A review of modern scientific research has shown that in specialized music education, physical and mental difficulties related to musical performance can be observed from an early age, and they reach their peak after students enroll in a music academy. The high prevalence of physical and mental problems among students and professional musicians indicates the risk of performing music professionally in relation to the health of a performer. An analysis of the study program for performing musicians at music academies in Croatia (N=51) found that university music education does not implement education for preserving psychophysical health and preventing injuries because there are no health-related courses or consistency in learning outcomes related to health education in other courses in studies for future music professionals and music educators. The paper emphasizes the need to conduct empirical research in Croatia on the presence of health problems and informing students about potential health risks and ways to seek advice and help. The findings of this research and the results of proposed empirical research with student musicians could support the implementation of systematic education for preserving psychophysical health of students at music academies and act to develop awareness of the importance of health education for future musicians and music educators.

Keywords: welfare, music educators, instrumentalists, singers, psychophysical health of musicians, health education

MIRA PERIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

GLUMAČKO SAZRIJEVANJE

Gluma je stalno napredovanje kroz sve aktivne promjene. To je krug življenja. Bioetika je područje koje proučava ljudsko djelovanje u odnosu na život, uključujući samoga sebe. Vrlo je izazovno istražiti u tom okviru glumačku umjetnost. Bioetika je koncipirana kao etička odgovornost prema životu u cjelini, a gluma kao grana kazališne umjetnosti može propitati čovjekovu vrijednost postojanja jer gluma je stara koliko i čovjek. Gluma jest oživljena riječ. Riječ *bioetika* prvi je upotrijebio njemački teolog Fritz Jahr 1926., a riječ *gluma* obavijena je povijesnom tajnom – čovjekovom tajnom. Bioetičke metode su raznolike, obuhvaćaju područja znanosti, religije, umjetnosti, politike, subjektivnog iskustva... U glumačkoj umjetnosti subjektivno iskustvo jest dio svake uloge, a tijekom glumačkog sazrijevanja svaki glumac mukotrпно izrađuje svoju metodu i kroz raznovrsne glumačke zadatke daruje ih gledateljima. Riječi su Antigone: »A ja za ljubav samo na taj dođoh svijet« (Sofoklo). Temelj glumačke umjetnosti jest davanje i stvaranje novog lika kroz ljubav. Ljubav je u stvaralačkim krilima i u taj je let uključena i publika. Od suvremenog se glumca traži »osjeti to, odmah i sada«. Traži se maksimalna tjelesna, intelektualna, emotivna, duhovna razina. Traži se brzo i vješto stvaranje novog čovjeka. Napisani lik mora postati živ čovjek, a što glumac dobiva od svih odigranih likova? Možda kraći život, ali punine postojanja ima. Ima kroz znoj, suze, prokletstvo ljepote... Ima sadržajnog identiteta. Ima promjena. Lik mijenja glumca i glumac mijenja lik, i to ne samo koliko mu redateljska koncepcija dopusti, jer se dobar glumac izbora za svoju umjetničku autonomiju. O četiri razine (tjelesna, intelektualna, emotivna, duhovna) kroz koje glumac prolazi stvarajući novi dramski lik autorica govori u knjizi *Glumačko sazrijevanje*. Riječ sazrijevanje nosi u sebi proces promjena s motom življenja: »A ja za ljubav samo na taj dođoh svijet«. Gluma je užitak traganja i užitak pustolovine, u njoj su uvijek prisutni snovi i mašta. Snovi su hrana svakoj umjetnosti. Naravno, često tu ima i magle, ali to je zbog bolje atmosfere. I duhovitosti... Glumac ne mora biti poliglot. Ako izvrsno glumi, cijeli svijet ga razumije. Za iskrenost ne trebamo prevoditelja. Glumac, koliko god bio degradiran u estradi, pridonosi

ljudskim povijesnim vrijednostima. Glumačka će umjetnost živjeti onoliko koliko živi čovjek. Istinito i jednostavno, zar ne?

Ključne riječi: gluma, umjetnost, sazrijevanje, etika, bioetika

MATURATION OF AN ACTOR

Acting is a constant advancement through all active changes. It is a circle of life. Bioethics is an area that studies human action in relation to life, including own life. It is very challenging to explore the art of acting in this context. Bioethics is conceived as an ethical responsibility towards life as a whole, while acting as a branch of theatrical art can question man's value of existence because acting is as old as man. Acting is a revived word. The word *bioethics* was first used by the German theologian Fritz Jahr in 1926, and the word *acting* is shrouded in a historical secret – man's secret. Bioethical methods are diverse, encompassing the fields of science, religion, art, politics, subjective experience. Antigone says: "My nature's not to join in hate but to join in love" (Sophocles). The foundation of the art of acting is giving and creating a new character through love. Love is in the creative wings and the audience is involved in that flight. The contemporary actor is asked to "feel it, right now". The maximum physical, intellectual, emotional, spiritual level is required. It requires a quick and skilful creation of a new man. The written character has to become a living person, and what does the actor get out of all the characters played? Maybe a shorter life, but it has the fullness of existence through sweat, tears, the curse of beauty... Actor has a meaningful identity. There are changes. The character changes the actor and the actor changes the character, and not just as much as the director's conception allows, because a good actor fights for his artistic autonomy. About the four levels (physical, intellectual, emotional, spiritual) that the actor goes through creating a new dramatic character, the author of this paper speaks in her book *Maturation of an Actor*. The word *maturation* carries the meaning of a process of change with the motto of living: "My nature's not to join in hate but to join in love". Acting is the pleasure of searching and the pleasure of adventure, dreams and imagination are always present in it. Dreams are food for every art. Of course, there is often fog, but that is because of the better atmosphere. And wit... An actor does not have to be a polyglot. If he acts great, the whole world understands him. We do not need an interpreter for honesty. The actor, no matter how degraded he is in the

mainstream art scene and the public, contributes to human historical values. The art of acting will live as long as a man lives. True and simple, right?

Keywords: acting, art, maturation, ethics, bioethics

JOSIP PERIŠA

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

ARGUMENTACIJSKA VRIJEDNOST UMJETNOSTI U BIOETIČKOM ISTRAŽIVANJU

U izlaganju ću pokušati prikazati mjesto umjetnosti u bioetičkome istraživanju, odnosno njenu potencijalnu argumentacijsku vrijednost, kao izvanznanstvene jezgre znanja, u bioetičkome ispitivanju pojedinih fenomena. Na početku ću ponuditi kratak prikaz povijesnoga razvoja bioetike, što je svojevrsni metodološki predargument za korištenje umjetnosti u bioetičkome istraživanju. U središnjem dijelu izlaganja fokusirat će se na dvije glavne metodološke odrednice bioetičkoga istraživanja koje omogućuju uopće pristup izvanznanstvenim jezgrama znanja, pa tako i umjetnosti – pluriperspektivizam i interdisciplinarnost. U završnome dijelu izlaganja, primjerima važnosti doprinosa umjetnosti u bioetičkome istraživanju određenih fenomena, upozorit ću na neizostavnu ulogu umjetnosti u bioetičkome zahvaćanju svjetskopovijesnih pojava s obzirom na to da je umjetnost neizostavan dio ljudskoga života u cijelosti.

Ključne riječi: argumentacijska vrijednost, umjetnost, bioetika, bioetičko istraživanje

ARGUMENTATION VALUE OF ART IN BIOETHICAL RESEARCH

In my presentation, I will try to present the place of art in bioethical research, i.e. its potential argumentative value, as a non-scientific core of knowledge, in the bioethical examination of a particular phenomenon. To begin with, I will present a brief overview of the historical development of bioethics, which is a kind of methodological pre-argument for the use of art in bioethical research. The central part of the presentation will focus on two main methodo-

logical determinants of bioethical research that provide access to non-scientific cores of knowledge, including art – pluriperspectivism and interdisciplinarity. In the final part of the presentation, by using the examples of the importance of the contribution of art in bioethical research of certain phenomena, I will point out the indispensable role of art in bioethical approach to the world-historical phenomena given that art is an indispensable part of human life as a whole.

Keywords: argumentative value, art, bioethics, bioethical research

IVAN PERKOV

*Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /
Faculty of Croatian Studies, University of Zagreb, Croatia*

UMJETNOST I OTPAD

Umjetnost, kao jedan od najprisutnijih vidova kulture, prodire u sve pore društvenoga života pa čak i u sasvim prozaičnu sferu otpada. Odnos je umjetnosti i otpada slojevit, a u znanstvenoj se i stručnoj literaturi sve intenzivnije proučava. Jedan je od primjera toga odnosa stvaranje umjetničkih djela od predmeta koje su ljudi odbacili. Tu je i pojava u kojoj umjetnost jedne epohe ili perioda postaje otpad u novom razdoblju. Postoje i estetski i arhitektonski značajni objekti sustava za gospodarenje otpadom, a najpoznatiji je među njima bečki Spittelau. U izlaganju će se predstaviti dimenzije odnosa otpada i umjetnosti te ponuditi potencijalni istraživački horizont ove teme.

Ključne riječi: umjetnost, otpad, estetika, ekologija

ART AND WASTE

Art, as one of the most present forms of culture, penetrates into all the spheres of social life, even into the utterly prosaic sphere of waste. The relationship between art and waste is complex and is increasingly explored in scholarly and professional literature. One example of this relationship is the creation of artworks from objects that people have thrown away. There is also the phenomenon of the art of one era becoming waste in a new era. There are also aesthetically and architecturally significant waste disposal facilities, the most famous of which is Vienna's Spittelau. The paper will present the dimen-

sions of the relationship between waste and art and point out possible research horizons for this topic.

Keywords: art, waste, aesthetics, ecology

LUKA PERUŠIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

EUTANAZIJA U VIDEOIGRAMA

Eutanazija, koja se u narativnoj terminologiji još naziva »ubijanjem iz milosti«, nije rijetka pojava u videoigrama s izraženim pripovijedanjem. Štoviše, mogla bi se smatrati jednom od ključnih sastavnica bioetičkih sustava moralnog odlučivanja u videoigrama, a s obzirom na to da medij videoigre konstituirala otvorena mogućnost igračeva interveniranja, simulacijski eksperimenti eutanazije što ih videoigre pružaju mogu se, s izvjesnim granicama, poimati kao doprinosi oblikovanju osobne orijentacije i znanstvenom razumijevanju toga moralnog problema. U izlaganju ću kroz neke od slučajeva eutanazije u videoigrama razložiti preklapanja simuliranih struktura sa strukturama zbilje i raspraviti donošenje odluka u takvim narativnim situacijama.

Ključne riječi: bioetika, eutanazija, moral, videoigra, odluka

EUTHANASIA IN VIDEOGAMES

Euthanasia, also known as “mercy killing” in the context of narrative terminology, is not a rare occurrence in video games with emphasised narration. In point of fact, it could be considered as one of the key elements of bioethical systems of moral decision-making in video games. Given that the medium of video game is constituted by the open possibility of player’s intervention, the simulated experiments of euthanasia provided by videogames can be considered, in the scope of certain limits, as contributions to the shaping of personal orientation and scientific understanding of this moral problem. In the presentation, following some of the cases of euthanasia in videogames, I will exhibit the overlapping of simulated structures with the structures of reality and discuss decision-making in such narrative situations.

Keywords: bioethics, euthanasia, morality, videogame, decision

ANA POPOVIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

KAKO JE JOSIP RUNJANIN POSTAO ILIRSKI SKLADATELJ I ZAŠTO JE TO ETIČKO PITANJE?

Danas se u školskim udžbenicima navodi da je Josip Runjanin jedan od značajnih ilirskih skladatelja koji je uglazbio hrvatsku himnu. Međutim, taj podatak, kao i podaci o njegovu skladateljskom doprinosu, puni su različitih kontroverzi koje se rijetko spominju u široj javnosti. Ovaj rad istražiti će te kontroverze s posebnim osvrtom na pitanja akademske čestitosti i politike, koja su dovela do konstrukcije danas u javnosti prisutnog lika i djela Josipa Runjanina, te njihove reperkusije u budućnosti.

Ključne riječi: Josip (Josif) Runjanin, himna, Franjo Kuhač, Hrvatski narodni preporod (Ilirski pokret), akademska čestitost

HOW DID JOSIP RUNJANIN BECOME AN ILLYRIAN COMPOSER AND WHY IS IT AN ETHICAL ISSUE?

Today, school textbooks state that Josip Runjanin is one of the important Illyrian composers who set the Croatian anthem to music. However, this information, as well as information about his music contributions in general, is full of various controversies that are rarely mentioned in the general public. This paper will explore these controversies with special reference to issues of academic integrity and politics that led to the construction of Josip Runjanin's public image, and their repercussions in the future.

Keywords: Josip (Josif) Runjanin, national anthem, Franjo Kuhač, Croatian National Revival (Illyrian movement), academic integrity

DARIJA RUPČIĆ KELAM

*Filozofski fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /
Faculty of Humanities and Social Sciences, Josip Juraj Strossmayer University of
Osijek, Croatia*

PLES SJENA

Svatko od nas je osoba. Svatko od nas ima masku, koju su stari Grci nazivali Personom. Kroz te maske, isijava i progovara naše pravo lice, naše pravo ja. Mi svi nosimo neke maske te drugima pokazujemo jednu sliku i odajemo dojam da smo dobri, sređeni, smireni, etični. No, prema psihologu Carlu Gustavu Jungu, u nama postoji sjena. Ona nas prati. Podsjeća nas na onaj tamni, mračni, nepoznati, neistraženi, potisnuti i nesvjesni dio naše osobnosti. Hoće li sjena postati naš prijatelj ili neprijatelj – ovisi samo o nama samima. Ona nije uvijek naš protivnik. Sjena postaje naš neprijatelj samo onda kada je zanemarena i neshvaćena. Sjena je izvor našeg potencijala, snage, kreativnosti. Ona je izvor našeg iscjeljenja. Suočiti se sa sjenom znači začu u te mračne hodnike i predjele duše, igrati se sa našim demonima, zaplesati s njima i naučiti živjeti pored njih i s njima. U ovoj ćemo radionici terapije pokretom i plesom raditi na osnaživanju osobnosti i tijela. Koristit ćemo se elementima terapije plesa i pokreta radi poboljšanja emocionalne, kognitivne, tjelesne i socijalne integracije individue. U tom smislu, ples i pokret imaju funkciju samoregulacije te otvaraju prostor direktne komunikacije između onoga što je neiskazivo, nesvjesno i svjesno. Povezujemo se s primarnim jezikom u čovjeku, a to je pokret. Kroz ples s vlastitom sjenom, radit ćemo na poboljšavanju ravnoteže i prostornog, kinestetičkog osjećaja (osjećaja za prostor i za tijelo u pokretu i prostoru), na svjesnosti tijela u prostoru i prostornoj inteligenciji. Također ćemo razvijati osjećaja za grupu i drugoga te razvijati osjećaj povjerenja i prihvaćanja.

Ključne riječi: terapija pokretom i plesom, Carl Gustav Jung, sjene, persona

SHADOW DANCE

Each of us is a person. Each of us has a mask, which the ancient Greeks called Persona. Through these masks, our true face, our true self, radiates and speaks. We all wear some masks and show others one picture and give the impression that we are good, tidy, calm, ethical. However, according to psychologist Carl Gustav Jung, there is a shadow within us. It follows us. It reminds

us of the dark, unknown, unexplored, repressed and unconscious part of our personality. Whether the shadow becomes our friend or foe – depends only on ourselves. It is not always our opponent. The shadow becomes our enemy only when it is neglected and misunderstood. The shadow is the source of our potential, strength, creativity. It is the source of our healing. Facing the shadows means going into the dark corridors and areas of the soul, playing with our demons, dancing with them and learning to live next to them and with them. In this movement and dance therapy workshop, we will work on strengthening the personality and body. We will use elements of dance and movement therapy to improve the emotional, cognitive, physical, and social integration of the individual. In this sense, dance and movement have the function of self-regulation and open the space of direct communication between what is inexpressible, unconscious and conscious. We connect with the primary language in man, and that is movement. Through dancing with our own shadow, we will work on improving balance and spatial, kinesthetic feeling (sense of space and sense of body in motion and space), on body awareness in space and spatial intelligence. We will also develop feelings for the group and the other, and develop a sense of trust and acceptance.

Keywords: movement and dance therapy, Carl Gustav Jung, shadows, persona

DARIJA RUPČIĆ KELAM¹, LIDIJA ŠTIMAC²

¹ *Filozofski fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska / Faculty of Humanities and Social Sciences, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia*

² *Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska / Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia*

PRIMJENA I UTJECAJ ŠCENSKE LUTKE NA RAZVOJ EMPATIJE KOD UČENIKA NIŽIH RAZREDA

U današnje vrijeme globalnih promjena i recesijskih kriza često se zane-
maruje važnost »malog čovjeka« u kontekstu razumijevanja njegovih egz-
stencijalnih potreba, a u svrhu samoostvarenja. U bujici prilagodbi tim pro-
mjenama svjetskih razmjera, čovjek kao da se gubi. Neoliberalni kapitalizam
sa svojom kulturom narcizma i kultom individualizma, usudujemo se ustvrditi,

stvara kulturu bezobzirnosti i ravnodušnosti, u kojoj postajemo imuni na društvene tragedije i promatrači ljudske patnje. Prožimanjem estetsko-umjetničkih i empatijskih značajki, kao bitnih sastavnica onoga što čini bit čovjeka, moguće je postići harmonične međuljudske odnose, kao preduvjetu prvih koraka k uspješnijem odrastanju i prilagođavanju pojedinca. Neizostavno je spomenuti ulogu empatije i empatičnog i skrbnog mišljenja koje, uz kritičko i kreativno mišljenje, čini neizostavno trojstvo kada je riječ o odgojno-obrazovnom procesu djece. Ono što čini bit same empatije, kao čina očovječenja čovjeka, jest i imaginativni skok koji predstavlja prefiks za prevladavanje društvenih i političkih prepreka, ograničenja, marginaliziranja i udaljenosti, što su kočnice za uživljavanje u tuđe osjećaje. Jedan od načina pomoći izražavanju osjećaja kod djece jest i scenska lutka. Kroz igru dijete spontano preuzima uloge kako bi na kreativan način izreklo svoje misli, nastojanja, želje, htijenja i osjećaje. Upravo lutkarski odgoj predstavlja važnu sastavnicu cjelokupnog razvoja djeteta, počevši od najranije dobi kada novorođenče vježba motoriku pokreta, sve do psihosocijalnog razvoja u kasnijoj dobi odrastanja. Primjena je scenske lutke široka, pa se koristi u rješavanju vršnjačkih sukoba i otkrivanju novih umjetničkih sklonosti, a pridonosi i odgoju za empatiju, međusobnom poštovanju i razvoju socijalnih vještina. Ovim će se radom nastojati prikazati važnost njezine upotrebe i utjecaja na razvoj empatije u mlađoj školskoj dobi. Nakon teorijskog okvira, koji objašnjava važnost i ulogu scenske lutke i empatije u djetetovom životu, metodološkim pristupom u okviru akcijskog istraživanja prikazat će se praktični dio rada, koji obuhvaća radionice dramaterapije, kao prikaz utjecaja scenske lutke na razvoj empatije kod učenika nižih razreda, s naglaskom na potrebi njegovanja imaginativnog skoka uživljavanjem. Raspravom nastojimo proširiti i preispitati postavljenu hipotezu te ponuditi odgovore primjerene problemu.

Ključne riječi: empatija, empatično mišljenje, lutkarski odgoj, scenska lutka, skrbno mišljenje, dramaterapija

APPLICATION AND INFLUENCE OF STAGE PUPPET ON THE DEVELOPMENT OF EMPATHY IN LOWER GRADE STUDENTS

Nowadays, in the age of global change and recessionary crises, the importance of the “common man” is often ignored in the context of understanding his existential needs, for the purpose of self-realization. In the torrent of adap-

tations to these world changes, one seems to be losing itself. Neoliberal capitalism with its culture of narcissism and cult of individualism, we dare to say, creates a culture of ruthlessness and indifference, in which we become immune to social tragedies and observers of human suffering. By permeating aesthetic-artistic and empathetic features, as essential components of what constitutes the essence of man, it is possible to achieve harmonic interpersonal relationships, as preconditions for the first steps towards a more successful upbringing and adaptation of the individual. It is inevitable to mention the role of empathy and empathetic and caring thinking, which, in addition to critical and creative thinking, constitutes an indispensable trinity when it comes to the educational process of children. What constitutes the essence of empathy itself, as an act of man-centeredness, is also an imaginative leap that is a prefix for overcoming social and political obstacles, limitations, marginalization and distances that are a brake on getting into other people's feelings. One way to help express feelings in children is a stage puppet. Through play, the child spontaneously assumes roles in order to express his/her thoughts, efforts, desires, wishes and feelings in a creative way. Puppetry education is an important component of the entire development of the child from the earliest age, when the newborn exercises the motor skills, to psychosocial development at a later age of growing up. The application of the stage puppet is wide, so it is used in solving peer conflicts, discovering new artistic preferences, and also contributing to education for empathy, mutual respect and development of social skills. This paper will try to show the importance of its use and impact on the development of empathy at a younger school age. After the theoretical framework, which explains the importance and role of stage puppet and empathy in the child's life, the practical part of the paper will show the methodological approach in the framework of the action research, which includes dramatherapy workshops, as a depiction of the influence of the stage puppet on the development of empathy in lower-grade students, with an emphasis on the need to nurture the imaginative jump in enjoyment. The discussion seeks to expand and review the hypothesis set, and to offer answers appropriate to the problem.

Keywords: empathy, empathetic thinking, puppetry education, stage puppet, caring thinking, dramatherapy

DARIJA RUPČIĆ KELAM¹, JULIJANA MLADENOVSKA-TEŠIJA²

¹ *Filozofski fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska / Faculty of Humanities and Social Sciences, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia*

² *Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku, Hrvatska / Evangelical Theological Seminary in Osijek, Croatia*

GDJE SI BILA...? TIJELO, TRAUMA I RASTEREĆENJE

U ovom radu istražujemo točke susretanja slike i narativa virtualne realnosti te tijela kao arhiva sjećanja, traume, kretanja i rasterećenja. Promišljamo o tome na koji način tehnologija virtualne realnosti djeluje na razumijevanje prošlosti i sjećanje tijela te postaje li tijelo metonim fizičkog (prostornog) arhiva, prenoseći samo traumu ili nudeći i rasterećenje? Naime, krećemo od pretpostavke da spoznajemo djelujući, putem tijela prije svega, u sinergiji s umom i okolinom (*enactive approach*). Na to nas je ponukao stvarni doživljaj imersivnog uključivanja posjetitelja pomoću tehnologije virtualne realnosti u Centru domovinskoga rata u Vukovaru. Ovo iskustvo jedne od autorica ovoga rada, Julijane, prikazano je uporabom futurističkog koncepta »riječi u/na slobodi« (onomatopejama i tipografskim znacima), a kako bi se doživljeno prikazalo što sličnije hiperrealnosti koja je bila stvorena uporabom virtualne realnosti. Time ističemo da utjelovljena simulacija ima krucijalnu važnost i značenje kako za tijelo koje se sjeća, za prenošenje traume, tako i za razvoj kinestetičke empatije. Kako bismo mogli iscijeliti traume koje su urezane u tijelo, te razumijevajući tijelo kao ekspresiju i platno na kojem se ocrtava kriza, smatramo da su nam tjelesna sjećanja i priče potrebne – i one o preživljavanju, traumama i ranama, i one o iscjeljenju. Ovdje naglašavamo značenje kretanja, odnosno plesa koji digitalnu tehničku statiku tijela otvara kinestetičkoj empatiji koja nam pak omogućava zaći u prostore neizrečenih tjelesnih priča. U tom nas smjeru vodi i etika dodira, blizine, te etika međuprostora dvaju tijela i onoga što u tim prostorima »između« znači biti, biti u onome »još ne« (*about-to-be*).

Ključne riječi: kinestetička empatija, tijelo, trauma, rasterećenje

WHERE WERE YOU...? BODY, TRAUMA AND RELIEF

In this paper, we explore the meeting points of the image and narrative of virtual reality and the body as an archive of memory, trauma, movement and relief. We re-think the way in which virtual reality technology affects the understanding of the past and the memory of the body, and ask: Does the body become a metonym of the physical (spatial) archive, conveying only trauma or offering relief? Namely, we start from the assumption that we cognize by acting, primarily through the body, in synergy with the mind and the environment (enactive approach). We were prompted by the real experience of immersive involvement of visitors using virtual reality technology at the Homeland War Centre in Vukovar, Croatia. This experience of one of the authors of this paper, Julijana, is presented using the futuristic concept of “words in/on freedom” (onomatopoeias and typographic signs), and in order to show the experience as similar as possible to the hyperreality created by the use of virtual reality. Thus, we emphasize the thesis that the embodied simulation has a crucial importance and significance for the body that remembers, for the transmission of trauma, and for the development of kinesthetic empathy. In order to be able to heal the traumas engraved in the body and understand the body as an expression and canvas on which the crisis is outlined, we feel that we need bodily memories and stories, both those of survival, trauma and wounds, and those of healing. Here we emphasize the importance of movement, i.e. dance that opens the digital technical statics of the body to kinesthetic empathy, which in turn allows us to enter the spaces of unspoken body stories. The ethics of touch, closeness, the ethics of the interspace of two bodies, the ethics of what in these “in-betweens” means to be, to be in “not yet” (*about-to-be*) – also lead us in that direction.

Keywords: kinesthetic empathy, body, trauma, relief

ODILON-GBÈNOUKPO SINGBO

*Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb, Hrvatska /
Catholic University of Croatia, Zagreb, Croatia*

TEHNOKRATSKA KULTURA KAO IZAZOV TEOLOŠKOJ ETICI

Jedan od izazova s kojim se suočava kršćanska teologija, osobito iz svoje etičke perspektive, zasigurno je proces dekonstrukcije pojmova i destrukcije njihove zbiljnosti. Među takvim pojmovima spomenimo pojam kulture koja nije više shvaćena u svojoj izvornosti kao njega i briga za stvorenje – uključujući i čovjeka. Drugi je pojam sam pojam **čovjeka** kao osobe uronjene u tehnološki zasićeno i uvjetovano društvo u kojem pomalo vlada logika tehnološkog determinizma. Čovjek prestaje biti subjekt tehnologije, a tehnologija prestaje biti produžetak čovjekove moći, ako je ta moć u službi čovjeku, te postaje ključni činitelj antropološke i društvene preobrazbe. Odvija se (bio) kiberkultura koja nerijetko ide na štetu same kulture. U tom ambijentu razni znanstveno-kulturni pokreti poput transhumanizma preuzimaju glavnu ulogu i voditelji su procesa metamorfoze – kulturne i antropološke. Daleko od toga da treba suprotstaviti te dvije instance – teologija vs. tehnologija, odnosno transhumanizam. Valja ići putem dijaloga, imajući na umu teološku istinu »creatio continua«, u kojoj valja otkrivati na koji se način danas stvaranje nastavlja i u tehnološkoj kulturi i na koji način teologija može dati svoj doprinos tehnološkom razvoju kao novom obliku očitovanja kulture. Pritom treba izbjegavati tri zamke: kulturokraciju, teokraciju i tehnokraciju.

Ključne riječi: teološka etika, transhumanizam, kulturokracija, teokracija, tehnokracija, (bio)kiberkultura, kultura

TECHNOCRATIC CULTURE AS A CHALLENGE TO THEOLOGICAL ETHICS

One of the challenges that Christian theology is faced with, especially from its ethical perspective, is certainly the process of deconstructing the concepts and destroying their reality. Among such concepts, let us mention the concept of culture that is no longer understood in its original meaning as care for the creature – including man. The second concept is man himself as a person immersed in a technologically saturated and conditioned society in which

the logic of technological determinism reigns. Man is no longer a subject of technology, and technology is no longer an extension of man's power if that power is in the service of man, and becomes a key factor in anthropological and social transformation. (Bio)cyberculture is taking place and often goes to the detriment of the culture itself. In this environment, various scientific and cultural movements such as transhumanism take the main role and become the leaders in the process of cultural and anthropological metamorphosis. Far from opposing these two instances – theology and technology, or transhumanism – we are called to establish and promote dialogue bearing in mind the theological truth of “creatio continua” in which we could try to discover how creation continues today in technological culture and how theology can give its contribution to technological development as a new form of cultural expression. Three pitfalls should be avoided: culturocracy, theocracy and technocracy.

Keywords: theological ethics, transhumanism, culturocracy, theocracy, technocracy, (bio)cyberculture, culture

DENKO SKALOVSKI

Filozofski fakultet, Sveučilište sv. Ćirila i Metoda u Skopju, Sjeverna Makedonija / Faculty of Philosophy, Ss. Cyril and Methodius University of Skopje, North Macedonia

GRANIČNE SITUACIJE KAO NEPROMJENJIVE LJUDSKE SITUACIJE (VIA KARL JASPERS, ERICH FROMM & NOAM CHOMSKY)

Prva je namjera ovog rada zainteresirati publiku za djela trojice autora, Karla Jaspersa, Ericha Fromma i Noama Chomskog. Druga je namjera pokazati i dokazati da i pored toga što su različiti po vokaciji, oni u suštini govore o istoj socijalnoj stvarnosti, bez obzira na to što stvarnost promatraju i promišljaju s različitih teorijskih/znanstvenih pozicija/aspekata: filozofskih, etičkih/bioetičkih, antropoloških, socioloških, psiholoških, politoloških, juriističkih, ekonomskih, kulturoloških, filoloških/lingvističkih, ideoloških. I pored određenih razlika, ono što ih duhovno/kognitivno zbližava su »dijagnoze« bolesnog tkiva (post)modernog građanskog društva, kao i ocjene fenomena socijalne/egzistencijalne stvarnosti naše suvremenosti. Ono što ih ujedinjuje su sveobuhvatni humanizam i briga o čovjeku i njegovu psihosomatskom

zdravlju te njegovoj životnoj sadašnjosti i budućnosti, u vremenu u kojem se civilizacija nalazi na granici samouništenja.

Ključne riječi: Karl Jaspers, Erich Fromm, Noam Čomski, filozofija, etika

BORDER SITUATIONS AS UNCHANGING HUMAN SITUATIONS (VIA KARL JASPERS, ERICH FROMM & NOAM CHOMSKY)

The first intention of this paper is to raise the interest in the works of three authors, Karl Jaspers, Erich Fromm and Noam Chomsky. The second intention is to show and prove that despite being different in vocation, they essentially speak of the same social reality, regardless of the fact that they observe and reflect reality from different theoretical/scientific positions/aspects: philosophical, ethical/bioethical, anthropological, sociological, psychological, political, legal, economic, cultural, philological/linguistic, ideological. Despite certain differences, what brings them together spiritually/cognitively are the “diagnoses” of the diseased tissue of (post)modern civil society, as well as the assessments of the phenomenon of social/existential reality of our time. What unites them is the comprehensive humanism and care for the man and his psychosomatic health and his present and future life, at the time when civilization is on the verge of self-destruction.

Keywords: Karl Jaspers, Erich Fromm, Noam Chomsky, philosophy, ethics

MATIJA MATO ŠKERBIĆ

*Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /
Faculty of Croatian Studies, University of Zagreb, Croatia*

IGRE, IGRANJE I UMJETNOST RASPOLAGANJA LJUDSKIM DJELATNIM RESURSIMA

Autor razmatra ljudsku igru i igranje u njihovoj utkanosti u ljudsku kulturu i povezanosti s ljudskom kulturom. U prvom dijelu rada autor vrši kritičku analizu i usporedbu temeljnih odrednica igre (*game*) i igranja (*play*) kod H. B. Suitsa (1978.) i C. Thi Nguyena (2020.). Pritom posebno upućuje na Nguyenove dodatne razdiobe vrsta igranja i igrača. U drugom dijelu, autor

donosi analizu engleskog termina ‘human agency’ koji se odnosi na djelatne ili činidbene resurse kojima čovjek raspolaže i koje koristi pri igranju igara – od kritičkog mišljenja, metoda rješavanja problema, strateškog i ‘dizajn(erskog)’ mišljenja, metoda istraživanja, pa sve do kreativnog ili stvaralačkog mišljenja koje donosi kreativne i inovativne ideje te njihovu praktičnu primjenu. U završnom dijelu, temeljeno na prethodnim analizama, autor razmatra Nguyenovu tezu kako su igre zapravo posebna umjetnička forma (*art*) korištenja ljudskih djelatnih resursa (*human agency*).

Ključni pojmovi: igra, igranje, C. Thi Nguyen, ljudski djelatni resursi, umjetnost

GAMES, PLAY AND THE ART OF THE HUMAN AGENCY

The author is considering human game and play in their interwovenness into and connection with human culture. In the first part, the author is presenting a critical analysis and comparison of the notions ‘game’ and ‘play’ within the work of H. B. Suits (1978) and C. Thi Nguyen (2020). The author points out Nguyen’s additional distinctions in types of plays and players. In the second part, the author provides an analysis of the term ‘human agency’, which refers to the resources that a person has and uses when playing games – from critical thinking, problem solving methods, strategic and ‘design’ thinking, research methods, to different ways of creative thinking that brings new and innovative ideas together with their practical application. In the final part, based on the previous analyses, the author discusses Nguyen’s thesis that games are actually a special art form of using human agency.

Keywords: game, play, C. Thi Nguyen, human agency, art

MARKO ŠOŠIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

UMJETNIK U DOBA KORONE

Ovo predavanje obrađuje paradigmu umjetnika koji djeluje tijekom pandemijske krize. Globalna prijetnja koja je cijelo čovječanstvo dovela nekoliko puta u strogu izolaciju i time drastično umanjila fizički kontakt i uobičajeno djelovanje, umjetniku je omogućila dublje povlačenje u artistsku izolaciju. Takva ekstrinzična motivacija stvara posebnu kreativnu platformu za umjetničko djelovanje koje je u trenucima svog postojanja lišeno svih izvanjskih izazova i distrakcija. Autor će izložiti sam proces svog umjetničkog djelovanja, kao i polučeni rezultat predstavljen na izložbama u javnosti.

Ključne riječi: umjetnost, pandemijska kriza, COVID-19, umjetničko djelovanje

THE ARTIST IN THE AGE OF THE CORONA PANDEMIC

This paper addresses the paradigm of an artist operating during a pandemic crisis. The global threat that has brought the humanity several times into strict isolation and thus drastically diminished physical contact and normal action, has allowed the artists a deeper retreat into artistic isolation. Such extrinsic motivation creates a special creative platform for artistic activity, which in the moments of its existence is deprived of all external challenges and distractions. The author will present the process of his artistic work, as well as the obtained result presented at public exhibitions.

Keywords: art, pandemic crisis, COVID-19, artistic activity

ANA TOMIČIĆ, ANAMARIA MALEŠEVIĆ, ANTO ČARTOLOVNI

*Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb, Hrvatska /
Catholic University of Croatia, Zagreb, Croatia*

CECI N'EST PAS UNE... ÉTHIQUE!
PITANJE UMJETNOSTI U KONTEKSTU
ETIKE UMJETNE INTELIGENCIJE I ZDRAVLJA

Očekivanja vezana za umjetnu inteligenciju (AI, *artificial intelligence*) često su pretjerana s obzirom na to da je izrada opće umjetne inteligencije za sada predmet filozofskih rasprava te da je znanost ovladala isključivo uskom umjetnom inteligencijom, poput uređaja koji se koriste u području digitalnog fenotipiziranja u kontekstu zdravlja. Društvene i humanističke znanosti razmatraju brojna etička pitanja vezana uz digitalno fenotipiziranje, poput pitanja privatnosti, informiranog pristanka, nadzora itd. No otvorenost prema etičkom preispitivanju ne leži samo u području akademskog znanja, već i drugih paradigmi koje se dotiču ljudskog senzibiliteta i ljudskih čula suočenih sa svijetom oko nas. Drugim riječima, etičko preispitivanje AI-a jednako pripada i području umjetnosti. Naime, AI, algoritmi ili roboti, koji su fascinantni koliko i zastrašujući, utjelovljuju dugu povijest odnosa umjetnosti i tehnologije. Umjetnost kao ljudski senzibilitet dotiče se područja estetike, koje se proteže od književnosti (poezija, romani, kratke priče, kazalište, itd.) do svih ostalih modaliteta estetskog doživljaja, kao što su slikarska umjetnost, glazba, kiparstvo, ples, pa čak i strip, ukratko sve domene u kojima se istražuje ljudski odnos prema osjetilnom svijetu. Drugim riječima, etičko preispitivanje kroz umjetnost oslanja se na određene vrste kognitivnog i emocionalnog odnosa prema svijetu umjetnosti, odnosno obliku proživljenog iskustva, a ne samo odnose koji vode do znanstvenih spoznaja. U ovom **čemo** izlaganju kroz dva primjera umjetničkih instalacija pokazati kako različiti načini estetskog doživljaja doprinose području znanja o AI-u i o digitalnom fenotipiziranju te kako oni mogu utjecati na stavove, ponašanja i vrijednosni sustav, educirajući javnost kroz kontrastne vizije svijeta.

Ključne riječi: umjetna inteligencija, digitalno fenotipiziranje, umjetnost, etika

CECI N'EST PAS UNE... ÉTHIQUE!
THE ISSUE OF ART IN THE CONTEXT OF
THE ETHICS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND HEALTH

Expectations about artificial intelligence (AI) are often exaggerated given that the production of general artificial intelligence is currently the subject of philosophical debate, and that science has so far only mastered narrow artificial intelligence, such as the devices used for digital phenotyping in healthcare. The social sciences and humanities account for a number of ethical issues related to digital phenotyping, such as issues of privacy, informed consent, surveillance, etc. But the openness to ethical rethinking lies not only in the realm of academic knowledge, but also in other paradigms that touch on human sensibilities and human senses about the world around us. In other words, the ethical redesign of AI also belongs to the realm of art. Namely, AI, algorithms or robots – as fascinating as they are scary – embody a long history of the relationship between art and technology. Art as human sensibility concerns the field of aesthetics, which extends from literature (poetry, novels, short stories, theatre, etc.) to all other modalities of aesthetic experience, such as painting, music, sculpture, dance, and even comics – in short, all fields in which the human relationship to the sensory world is explored. In other words, an ethical reconsideration through art relies on certain kinds of cognitive and emotional attitudes towards the art world, namely the lived experience form, as opposed to that which only leads to scientific knowledge. In this presentation, we will present two examples of art installations to show how different ways of aesthetic experience contribute to the field of knowledge about AI and digital phenotyping, and how they can influence attitudes, behaviours and value systems, while educating the public and proposing contrasting visions of the world.

Keywords: artificial intelligence, digital phenotyping, art, ethics

TOMISLAV TOPOLOVČAN

*Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /
Faculty of Teacher Education, University of Zagreb, Croatia*

UMJETNA INTELIGENCIJA U NASTAVI I UČENJU: NOVI IZAZOV ETICI ISTRAŽIVANJA ODGOJA I OBRAZOVANJA

Razvoj umjetne inteligencije bitno doprinosi promjenama društava i pojedinaca. Tako i fenomenima obrazovanja, nastave, učenja, poučavanja i škole. U tom pogledu naziru se mogućnosti i ograničenja implementacije umjetne inteligencije u domeni odgoja i obrazovanja. Opravdano je tvrditi da učitelji neće izgubiti svoj esencijalni smisao u odgoju i obrazovanju, kao što ga nisu izgubili ni dosad pod utjecajem dosadašnjih novih tehnologija. No može se očekivati da će se bitno izmjeniti uloga i odnos učitelja i učenika u nastavi. To, s druge strane, otvara niz pitanja o budućim istraživanjima odgoja i obrazovanja pod utjecajem razvoja umjetne inteligencije, što će kao posljedicu imati postavljanje novih izazova i dilema pred etiku istraživanja odgoja i obrazovanja.

Ključne riječi: umjetna inteligencija, nastava, učenje, etika odgoja i obrazovanja

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING AND LEARNING: A NEW CHALLENGE TO THE ETHICS OF EDUCATIONAL RESEARCH

The development of artificial intelligence significantly contributes to changes in societies and individuals, as well as in the phenomena of education, teaching, learning and school. In this regard, the possibilities and limitations of the implementation of artificial intelligence in the field of education can be seen. It is justified to claim that teachers will not lose their essential role in education, as they have not been changed by new technologies so far. But it is to be expected that the role and relationship of teachers and students in teaching will change significantly. On the other side, it raises a number of questions about future research on education under the influence of development of artificial intelligence. The ethics of educational research will be faced with new challenges and dilemmas.

Key words: artificial intelligence, teaching, learning, ethics of education

RAHELA VARGA, ANA MIRKOVIĆ MOGUŠ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

PEDAGOŠKA LJUBAV U NASTAVI NA DALJINU – SUVIŠNI SENTIMENT ILI MORALNA OBVEZA UČITELJA?

Polazna točka pedagoškog odnosa koji učitelj razvija s učenikom pronalazi se u pojmu pedagoške ljubavi kao posebne vrste ljubavi, koja se, kao i svaka druga vrsta ljubavi, otima potpunom razgraničenju i kategorizaciji, ali glavno joj je obilježje da se odvija u odgojno-obrazovnom kontekstu i uvažava njegove zadanosti. Zbog zatvaranja škola tijekom 2020. godine, nastava na daljinu postala je isključivi kontekst odgoja i obrazovanja, pa se nameće pitanje ima li u takvoj nastavi mjesta za pedagošku ljubav. Istraživanje se, stoga, usmjerilo na bitne i ne-bitne odrednice obje vrste nastave te na bitne odrednice pedagoške ljubavi. Ustanovljeno je da se u povijesnim i recentnim pedagojskim izvorima pedagoška ljubav ne određuje kao prirodni osjećaj koji učitelj ima ili nema, već se pod tim pojmom označava nastavna metoda koja zahtijeva stečeno umijeće kao dio profesionalne kompetencije učitelja. Budući da je zastupljenost pedagoške ljubavi u nastavi opravdana težnjom prema osnaživanju učenika kroz pozitivnu orijentaciju s krajnjim ciljem njihove humanizacije, u kontekstu nastave na daljinu potreba za pedagoškom ljubavi još je izraženija. Odgovornost je pritom na učitelju, kao odraslom profesionalcu u pedagoškom odnosu, da uloži (dodatne) digitalne i metodičke napore u izvršavanju moralne obveze prema učenicima koje upravo učiteljeva pedagoška ljubav potiče na učenje u izazovnim okolnostima.

Ključne riječi: nastava na daljinu pedagoška ljubav, pandemija, odgoj i obrazovanje, etika

PEDAGOGICAL LOVE IN ONLINE TEACHING – UNNECESSARY SENTIMENT OR MORAL OBLIGATION?

The starting point of the pedagogical relationship that the teacher develops with the student is found in the concept of pedagogical love as a special kind of love. Like in any other kind of love, pedagogical love is difficult to define and categorise, but its main feature is that it takes place in an educational setting with its distinctive characteristics. As online teaching became the sole form

of education due to the school closure during 2020, the question arises as to whether there is room for pedagogical love in such a form of teaching. Therefore, the research focused on the essential and non-essential determinants of both forms of teaching and on the essential determinants of pedagogical love. It has been established that in historical and recent pedagogical sources pedagogical love is not defined as a natural feeling that a teacher has or does not have, but this term refers to a teaching method that requires acquired skills as part of the teacher's professional competence. Since the presence of pedagogical love in teaching is justified by the desire to empower students through a positive orientation with the ultimate goal of their humanization, in the online setting the need for pedagogical love is even more pronounced. It is the responsibility of the teacher as an adult professional in the pedagogical relationship to invest (additional) efforts to use digital methods in fulfilling the moral obligation towards students, who are inspired by pedagogical love of their teacher to learn in challenging circumstances.

Keywords: online teaching, pedagogical love, pandemic, education, ethics

TONKA VEKIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

ČIPKA U HRVATSKOJ – NEKAD I DANAS

Na UNESCO-ovom popisu nematerijalne kulturne baštine u Hrvatskoj svoje mjesto zauzela je umjetnost, odnosno vještina tekstilnog rukotvorstva poznatija kao čipkarstvo. Preplitanje niti pomoću igle ili batića tvori karakterističan oblik tekstilne djelatnosti koja zahtijeva iznimnu mirnoću, strpljivost, preciznost te specifičan rad ruku, čiji je produkt izrade ručni rad zvan čipka. Cilj je rada istražiti te usporediti ulogu i namjenu hrvatske čipke u prošlosti i danas, odnosno osvijestiti vrijednost koju i danas nosi hrvatska čipka. Čipkarska je tradicija u Hrvatskoj njegovana stoljećima, posebice u manjim ruralnim sredinama gdje su žene izradom čipke isplele svoj trag u bogatoj povijesti umjetnosti naroda. Svilene, pamučne, lanene, srebrne i zlatne niti tvore šupljikavi rad vrijedan divljenja. Čipkarski radovi svojim tehnološkim i likovnim

karakteristikama sastavni su dio kulture zajednice te su ujedno i pokazatelj umjetničkog stvaralaštva u Hrvatskoj.

Ključne riječi: hrvatska čipka, nematerijalna kulturna baština, tradicija, umjetnost

LACE IN CROATIA – THEN AND TODAY

On the UNESCO list of intangible cultural heritage in Croatia art has taken its place, respectively the skill of textile handicrafts better known as *lacemaking*. Interweaving threads with a needle or a stick forms a characteristic kind of textile activity that requires exceptional calmness, patience, precision and specific work of hands whose product is handmade called *lace*. This paper aims to explore and compare the role and purpose of Croatian lace in the past and today, and to raise awareness of the value that Croatian lace still carries today. The lace tradition in Croatia has been nurtured for centuries, especially in smaller rural areas where women have woven their trace in the rich history of folk art by making lace. Silk, cotton, linen, silver and gold threads form a work worthy of admiration. With their technological and artistic characteristics, lace works are an integral part of the culture of the community and are also an indicator of artistic creativity in Croatia.

Keywords: Croatian lace, intangible cultural heritage, tradition, art

**NIKOLINA VIDOVIĆ, ANA POPOVIĆ, KARLA ZIRDUM,
IRELLA BOGUT**

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

MULTIMEDIJALNE RADIONICE O HIGIJENI

Multimediji imaju veliku ulogu u svakodnevnom životu čovjeka, a samim time i u obrazovanju. Oblikuju prijenos informacija i utječu na zanimljivost sadržaja. Važnost obrazovanja je neupitna, no danas je važan i način prenošenja informacija jer se društvo mijenja. Djeca koriste tehnologiju od malih nogu, a tradicionalan način predavanja sve im je manje zanimljiv. U obrazovnom je

procesu cilj da i učenik sudjeluje u nastavi, u zaključivanju, iznošenju svojih stavova i mišljenja i kreiranju sadržaja. U ovom radu istražuje se uporaba multimedija u obrazovanju djece na temu higijena u prvom obrazovnom ciklusu. Osmišljene su multimedijalne radionice koje se mogu primijeniti kao obrada ili ponavljanje spomenute teme. Navodi se što su multimediji, kako se mogu koristiti i kolika je njihova važnost u redovnom obrazovanju. Isto tako, navodi se istraživanje korištenja multimedija u svijetu. Zaključno možemo uvidjeti da se i ranijih godina, kako se razvijala tehnologija, unaprjeđivalo i obrazovanje jer pokazuje značajnu promjenu u odnosu na frontalnu nastavu. Cilj radionica bio je osvijestiti učenicima važnost higijene u životu i razviti odgovorno ponašanje učenika prema samom sebi, a nastavu učiniti što više multimedijalnom jer smatramo da takva nastava potiče kritičko razmišljanje svakog pojedinca te olakšava lakše pamćenje informacija jer je kreativna. Uporabom multimedija pokazalo se da je tema i sama nastava bila zanimljiva jer su se učenici trudili kreativno sudjelovati i sa zanimanjem su pratili nastavni proces.

Ključne riječi: multimedijalne radionice, higijena, obrazovanje, radionica

MULTIMEDIA WORKSHOPS ON HYGIENE

Multimedia plays a big role in everyday life, including education. It shapes the way information is conveyed and influences the relevance of the content. The importance of education is unquestionable, but today also the way information is shared is very important, because society is changing. Children use technology from a young age, and the traditional way of teaching does not appeal to students anymore. The goal is for students to actively participate in the educational process, to articulate and express their opinions and create content. This paper explores the use of multimedia in the education of children on the subject of hygiene in the first cycle of education. Multimedia workshops were designed in such a way that they can be used both in explaining the subject matter and in its repetition. Also, research on the use of multimedia in the world is cited. In conclusion, we can see that in previous years, as technology has evolved, education has also improved because it shows a significant change compared to frontal teaching. The aim of the workshops was to make students aware of the importance of hygiene in life and to develop responsible behavior of students towards themselves, and to make teaching as multimedia as possible, because we believe that such teaching encourages critical thinking of each individual and facilitates easier memorization of information because

it is creative. The use of multimedia showed that the topic and the teaching itself were interesting because the students tried to participate creatively and followed the teaching process with interest.

Keywords: multimedia workshops, hygiene, education, workshop

VESNA ZLATAREVIĆ, KRUNOSLAVA DUKA

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

VAŽNOST KULTURNE BAŠTINE ZA RAZVOJ I OČUVANJE IDENTITETA

Ovaj rad obuhvaća pregled literature o temi važnosti zaštite kulturne baštine za razvoj i očuvanje identiteta. Pojam kulture izrazito je širok, a baština je dio kulture koji se sastoji od skupa vrijednosti, prepoznatih, istraženih, zaštićenih i posredovanih kao identitet. Kulturna je baština temelj očuvanja kulturnog i nacionalnog identiteta te kulturnog razvitka i održivog razvoja nekog područja. Samim time može se reći da je kulturna baština temeljni nositelj identiteta ljudske zajednice. Identitet se definira kao jezgra baštine. On je neprestano izložen raznim utjecajima te je i njegova stabilnost relativna. Upravo stanje ostajanja istim, bez obzira na razne društveno-političke, ekonomske ili druge utjecaje, čini identitet neke osobe. »Identitet smo ponijeli i kad ništa nije ostalo u rukama« (Šola, 2014). Vrlo je važno održavati kulturnu raznolikost, zadržati kulturni identitet te, također, uvažavati i kulturu i identitet drugih naroda jer su upravo te kulturne razlike bogatstvo čovječanstva. Osnovno ljudsko pravo jest pravo na svoju kulturu koja je neodvojiva od identiteta koji obuhvaća jezik, kulturnu baštinu, tradiciju i osjećaj pripadnosti. Održivo korištenje kulturne baštine podrazumijeva njezinu zaštitu i korištenje, a može donijeti i značajan prihod kojega se ponovno ulaže u njezinu zaštitu i glavni je resurs za daljnji razvitak. Iznošenjem pregleda sadržaja doprinosi se osvještavanju osoba o važnosti očuvanja kulturne baštine te se stvaraju pretpostavke za djelovanje na višim razinama koje uključuju ravnateljstva nadležnih ustanova, lokalnu i područnu samoupravu te državne institucije u smjeru pomaka u očuvanju baštine kroz nove propise, strategije, projekte i druge aktivnosti, a sve s ciljem razvoja i očuvanja čovjekova identiteta.

Ključne riječi: kulturna baština, očuvanje baštine, čovjekov identitet, kulturna raznolikost

THE IMPORTANCE OF CULTURAL HERITAGE FOR THE DEVELOPMENT AND PRESERVATION OF IDENTITY

This presentation is an overview of the literature on the importance of cultural heritage protection for the development and preservation of one's identity. The term *culture* is extremely broad, and heritage is just a part of culture that consists of a set of values which are recognized, researched, protected and mediated as an identity. Cultural heritage is the foundation for the preservation of cultural and national identity and, furthermore, the cultural development and sustainable development of particular area. Therefore, it can be said that it is the fundamental carrier of the community's identity. Identity is defined as the core of heritage. It is constantly exposed to various influences, so its stability is a relative concept. Remaining the same, regardless of various socio-political, economic or other influences, is what makes a person's identity. "We carried our identity even when we were empty-handed" (Šola, 2014). It is very important to maintain cultural diversity, preserve cultural identity and, also, to respect the culture and identity of other people, because those cultural differences are the wealth of humanity. A basic human right is the right to treasure their culture, something that is inseparable from the identity that encompasses language, cultural heritage, tradition and a sense of belonging. Sustainable use of cultural heritage implies its protection and use. It can bring significant income, which is then reinvested in its protection and is the main resource for further development. The aim of this paper is to contribute to raising awareness of the importance of cultural heritage preservation and to create preconditions for action at higher levels, which includes boards of relevant institutions, local and regional authorities and state institutions in order to enhance the heritage preservation through new regulations, strategies, projects and other activities, and to develop and preserve human identity.

Keywords: cultural heritage, heritage preservation, human identity, cultural diversity

MARIJA ŽIVKOVIĆ

Zagreb, Hrvatska /

Zagreb, Croatia

PROZAIČNO KAO POETIČNO: STILSKE KARAKTERISTIKE PUTOPISA MATKA PEIĆA

Matko Peić svoja je putovanja Egiptom, Izraelom, Kinom, Indijom, Japanom, Filipinima, većim dijelom Europe i cijelom Hrvatskom izložio u nekoliko putopisnih knjiga – *Skitnje* (1967., 1985., 1986.), *Jesen u Poljskoj* (1969.), *Crno zlato* (1974.), *Ljubav na putu. Od Drave do Jadrana* (1984.) i *Evropske skitnje* (1985.) – kojima je stekao status jednog od najvršnjih hrvatskih stilista. Za Peićev putopisni stil karakteristična je rafinirana sinteza empirije, emocije i ekspresije, kojom uslojava naoko prozaičnu životnu zbilju. U poetičkom pristupu potonjoj izdvajaju se tri dominantna stilska obilježja: a) takozvani muški stil pisanja, koji prezentira uporaba augmentativa, evidentiranje brutalnih postupaka, krepkost i erotičnost stila, seksualizirane metafore, paralelizam instinktivnih nagona životinjskog svijeta i intenzivnih erotskih ljudskih užitaka, te spoj agresivnosti, ironije, izravnosti izričaja i neprikosnovenog tona; b) poetika deskriptivnog, izražena kroz sažetu slikovitost i slikovitu lapidarnost izraza, sinestezijske evokacije, glazbenu i slikarsku potku tekstova te barokno-rokokoovske karakteristike pisanja; c) perceptivna izoštrenost, odnosno sposobnost da se naturalistički vjerno predoči određena životna zbilja otkrivena u karakterističnom detalju te da ju se istodobno sagleda u njezinu totalitetu, kao i da se u svemu zapaženom otkrije moguće dublje, potencijalno simboličko značenje predmeta, bića i pojava.

Ključne riječi: proza, putopis, Matko Peić, književnost

THE PROSAIC AS POETIC: STYLISTIC CHARACTERISTICS OF MATKO PEIĆ'S TRAVELOGUES

Matko Peić presented his travels through Egypt, Israel, China, India, Japan, the Philippines, most of Europe and the whole of Croatia in several travelogue books – *Skitnje* (*Wanderings*; 1967, 1985, 1986), *Jesen u Poljskoj* (*Autumn in Poland*; 1969), *Crno zlato* (*Black Gold*; 1974), *Ljubav na putu. Od Drave do Jadrana* (*Love on the Road. From Drava River to the Adriatic*, 1984), and

Evropske skitnje (European Wanderings, 1985) – with which he gained the status of one of the best Croatian stylists. Peić's travelogue style is characterized by a refined synthesis of empiricism, emotion and expression, with which he stratifies the seemingly prosaic reality of life. In the poetic approach to the latter, three dominant stylistic features stand out: a) the so-called masculine style of writing, presented by the use of augmentatives, the recording of brutal actions, the vigour and eroticism of style, sexualized metaphors, the parallelism of instincts of the animal world and intense erotic human pleasures, and a blend of aggressiveness, irony, directness of expression and inviolable tone; b) poetics of the descriptive, which is expressed through concise picturesqueness and picturesque lapidarity of expression, synaesthesia evocations, musical and painterly weft of texts and baroque-rococo characteristics of writing; c) perceptual acuity, i.e. the ability to faithfully present a certain reality of life revealed in characteristic detail and at the same time to perceive it in its totality, as well as to discover in everything observed the possible deeper, potentially symbolic meaning of objects, beings and phenomena.

Keywords: prose, travelogue, Matko Peić, literature

VEDRANA ŽIVKOVIĆ ZEBEC, SARA ČERAN

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

TJELESNA RAZLIČITOST KAO DRUGOST U SLIKOVNICAMA

Dječja književnost ima velik potencijal za razvoj kompetencija koje će omogućiti bolje razumijevanje drugosti, odnosno prihvaćanje različitosti i toleranciju. Spektar je drugog/stranog širok: druga rasa, druga boja kože, psihički bolesnici, homoseksualci, invalidi, žene (kao drugo u kulturi u kojoj dominiraju muškarci), školski kolege iz drugog kruga prijatelja, učenici drugih kulturnih navika. Drugo/strano često se manifestira u likovima koje većina stigmatizira i od koje se ograničava ili ih se isključuje zbog postojeće razlike prema vladajućoj društvenoj normi (Büker, Kammler, 2003). U slikovnicama se kao likovi mogu pojavljivati ljudski likovi, životinje, fantastična bića i predmeti ili pojave te se tjelesna različitost može manifestirati na različite načine.

U radu će se istražiti na koji je način u odabranim slikovnicama namijenjenim djeci predškolskog uzrasta manifestirana tjelesna različitost kao drugost, kakav je odnos prema takvim likovima, na koji se način »drugi« afirmiraju u određenom socijalnom krugu te kakve su mogućnosti razvijanja tolerancije u dječjih čitatelja.

Ključne riječi: dječja književnost, tjelesna različitost, slikovnice, obrazovanje, etika, tolerancija

PHYSICAL DIVERSITY AS ANOTHERNESS IN PICTURE BOOKS

Children's literature has great potential for the development of competencies that will enable a better understanding of otherness, i.e. acceptance of diversity and tolerance. The spectrum of the other/foreign is wide: another race, another skin colour, the mentally ill, homosexuals, the disabled, women (as the others in a male-dominated culture), schoolmates of the second circle of friends, students of other cultural habits. The other/foreign is often manifested in characters that the majority stigmatizes and who are excluded due to the existing difference according to the prevailing social norm (Büker, Kammler, 2003). Human characters, animals, fantastic beings, and objects or phenomena can appear as characters in picture books, and bodily differences can manifest in different ways. The paper will investigate how physical diversity as otherness is manifested in selected picture books intended for preschool children, what is the attitude towards such characters, how "others" affirm themselves in a certain social circle, and what are the possibilities of developing tolerance in children as the readers.

Keywords: children's literature, physical diversity, picture books, education, ethics, tolerance

ADRESAR SUDIONIKA

ADDRESSES OF THE PARTICIPANTS

Lidija Bakota

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: lbakota@foozos.hr

Borko Baraban

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Akademija za umjetnost i kulturu
Ul. kralja Petra Svačića 1/f
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: borkob@gmail.com

Marina Barun

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: mbarun@foozos.hr

Ivan Benaković

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
Petra Preradovića 17
HR–31400 Đakovo
Hrvatska
e-mail: ivan.benakovic@gmail.com

Irella Bogut

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: ibogut@foozos.hr

Ana Daria Bokan

Kuti 2, Haviđić selo
HR–10253 Donji Dragonožec
Hrvatska
e-mail: anadariabokan@gmail.com

Maja Brust Nemet

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: mbrust@foozos.hr

Anto Čartolovni

Hrvatsko katoličko sveučilište
Ilica 242
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: anto.cartolovni@unicath.hr

Berislav Čović

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: bcovic@ffzg.hr

Ivana Čović

Universität Wien
Vienna Doctoral School of Philosophy
Universitätsring 1
AT-1010 Wien
Österreich
e-mail: ivana.covic@gmx.at

Sara Čeran

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR-31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: saraceran47@gmail.com

Bruno Ćurko

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Poljička cesta 35
HR-21000 Split
Hrvatska
e-mail: malafilozofija@gmail.com

Jan Defrančeski

Sveučilište u Zagrebu
Sveučilišni centar za integrativnu bio-
tiku
Ivana Lučića 1a
HR-10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: jan1161996@gmail.com

Kristina Dilica

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR-31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: kristina.dilica@gmail.com

Dejan Donev

Univerzitet »Sv. Kiril i Metodij« vo
Skopje
Filozofski fakultet
Bul. »Goce Delčev« 9A
MK-1000 Skopje
Severna Makedonija
e-mail: donevdejan@fzf.ukim.edu.mk

Snježana Dubovicki

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR-31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: sdubovicki@foozos.hr

Krunoslava Duka

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR-31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: kduka@foozos.hr

Martina Galeković

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR-31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: galekovicmartina@gmail.com

Vjekoslav Galzina

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: vgalzina@foozos.hr

Siniša Golub

Međimurska priroda – Javna ustanova za
zaštitu prirode
Trg međimurske prirode 1, Križovec
HR–40315 Mursko Središće
Hrvatska
e-mail: golubinjak@gmail.com

Dora Grejza

Osnovna škola Središće
Ulica Savezne Republike Njemačke 2A
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: dora.saradjen@mail.com

Miljenko Hajdarović

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: mhajdarovic@foozos.hr

Antonija Huljev

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: ahuljev@foozos.hr

Tatjana Ileš

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Akademija za umjetnost i kulturu
Ul. kralja Petra Svačića 1/f
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: tatjana.iles@gmail.com

Luka Janeš

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet filozofije i religijskih znanosti
Jordanovac 110
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: luka.janes@ffrz.hr

Julijana Jukić

Osnovna škola *Matija Antun Reljković*
Šetalište dr. Franje Tuđmana 3
HR–32272 Cerna
Hrvatska
e-mail: julijanabenkovic1@gmail.com

Zorica Kaluđerović Mijartović

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Zorana Đinđića 2
RS–21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: zmijartovic@philosophy.uoa.gr

Željko Kaluđerović

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Zorana Đinđića 2
RS–21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: zeljko.kaludjerovic@ff.uns.ac.rs

Ivica Kelam

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: kelamivica@gmail.com

Lidija Knorr

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Centar za integrativnu bioetiku
Ivana Lučića 3
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: lidijaknorr@gmail.com

Zoran Kojčić

Srednja škola Dalj
Ulica braće Radić 7
HR–31226 Dalj
Hrvatska
e-mail: zorankojcic@gmail.com

Nikolina Koprivnjak

Hrvoja Macanovića 49
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: n.koprivnjak11@gmail.com

Jelena Kovačević

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: jkovacevic@foozos.hr

Goran Kujundžić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: gkujundzic@foozos.hr

Slavica Kvolik

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Medicinski fakultet
Klinički bolnički centar Osijek
Josipa Huttlera 4
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: slavica.kvolik@gmail.com

Valentina Majdenić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: vmajdenic@foozos.hr

Anamaria Malešević

Hrvatsko katoličko sveučilište
Ilica 242
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: digit-heal@unicath.hr

Ana Mirković Moguš

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: amirkovic@foozos.hr

Ivan Miškulin

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Medicinski fakultet
Josipa Huttlera 4
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: ivan.miskulin@mefos.hr

Maja Miškulin

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Medicinski fakultet
Josipa Huttlera 4
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: maja.miskulin@mefos.hr

Julijana Mladenovska-Tešija

Visoko evanđeosko teološko učilište u
Osijeku
Cvjetkova 34
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: julijana.tesija@evtos.hr

Tomislav Nedić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Akademija za umjetnost i kulturu
Ul. kralja Petra Svačića 1/f
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: nedict@gmail.com

Lidija Nikolić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: lnikolic@foozos.hr

Mira Perić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: miraperic555@gmail.com

Josip Periša

Dragutina Mandla 3
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: perisa.josip2@gmail.com

Ivan Perkov

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija
Borongajska cesta 83d
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: iperkov@hrstud.hr

Luka Perušić

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Ivana Lučića 3
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: lperusic@yahoo.com

Ana Popović

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: apopovic@foozos.hr

Željko Popović

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: popovic@foozos.hr

Darija Rupčić Kelam

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Lorenza Jägera 9
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: darijarupcic@gmail.com

Odilon-Gbènoukpo Singbo

Hrvatsko katoličko sveučilište
Ilica 242
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: odilon.singbo@unicath.hr

Denko Skalovski

Univerzitet »Sv. Kiril i Metodij« vo
Skopje
Filozofski fakultet
Bul. »Goce Delčev« 9A
MK–1000 Skopje
Severna Makedonija
e-mail: deskalovski@yahoo.com

Matija Mato Škerbić

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija
Borongajska cesta 83d
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: mskerbic@hrstud.hr

Marko Šošić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: msosic.foozos@gmail.com

Lidija Štimac

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: stimaclidija80@gmail.com

Josip Tišlar

Letinčičeva 66
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: zoh1112@gmail.com

Ana Tomičić

Hrvatsko katoličko sveučilište
Ilica 242
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: digit-heal@unicath.hr

Tomislav Topolovčan

Sveučilište u Zagrebu
Učiteljski fakultet
Savska cesta 77
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: tomlslav.topolovcan@ufzg.hr

Rahela Varga

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: rvarga@foozos.hr

Tonka Vekić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: tonka.vekick@gmail.com

Nikolina Vidović

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: nikolina.vidovic912@gmail.com

Mihael Vrbanc

Aleja Blaža Jurišića 65
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: mihaelvrban@gmail.com

Lada Zibar

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Medicinski fakultet
Josipa Huttlera 4
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: ladazibar@gmail.com

Karla Zirdum

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: kzirdum@foozos.hr

Vesna Zlatarević

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: urivesna@gmail.com

Marija Živković

Rudeška cesta 164
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: marija.zivkovic01@gmail.com

Vedrana Živković Zebec

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: vzivkovic@foozos.hr

IZDAVAČ / PUBLISHER

Hrvatsko bioetičko društvo / Croatian Bioethics Society

ZA IZDAVAČA / FOR PUBLISHER

Ivica Kelam

UREDNICI / EDITORS

Hrvoje Jurić, Ivica Kelam, Kristina Dilica

POSLOVNA TAJNICA / BUSINESS SECRETARY

Mira Matijević

REDAKTURA I KOREKTURA

Hrvoje Jurić, Mira Matijević

DIZAJN NASLOVNICE / COVER DESIGN

Denis Kos

DIZAJN LOGOTIPA / LOGO DESIGN

Stevan Radić

PRIJELOM TEKSTA I TISAK / LAYOUT AND PRINT

GRAFOMARK, Zagreb

NAKLADA / VOLUME

200

ISSN

2787-4699